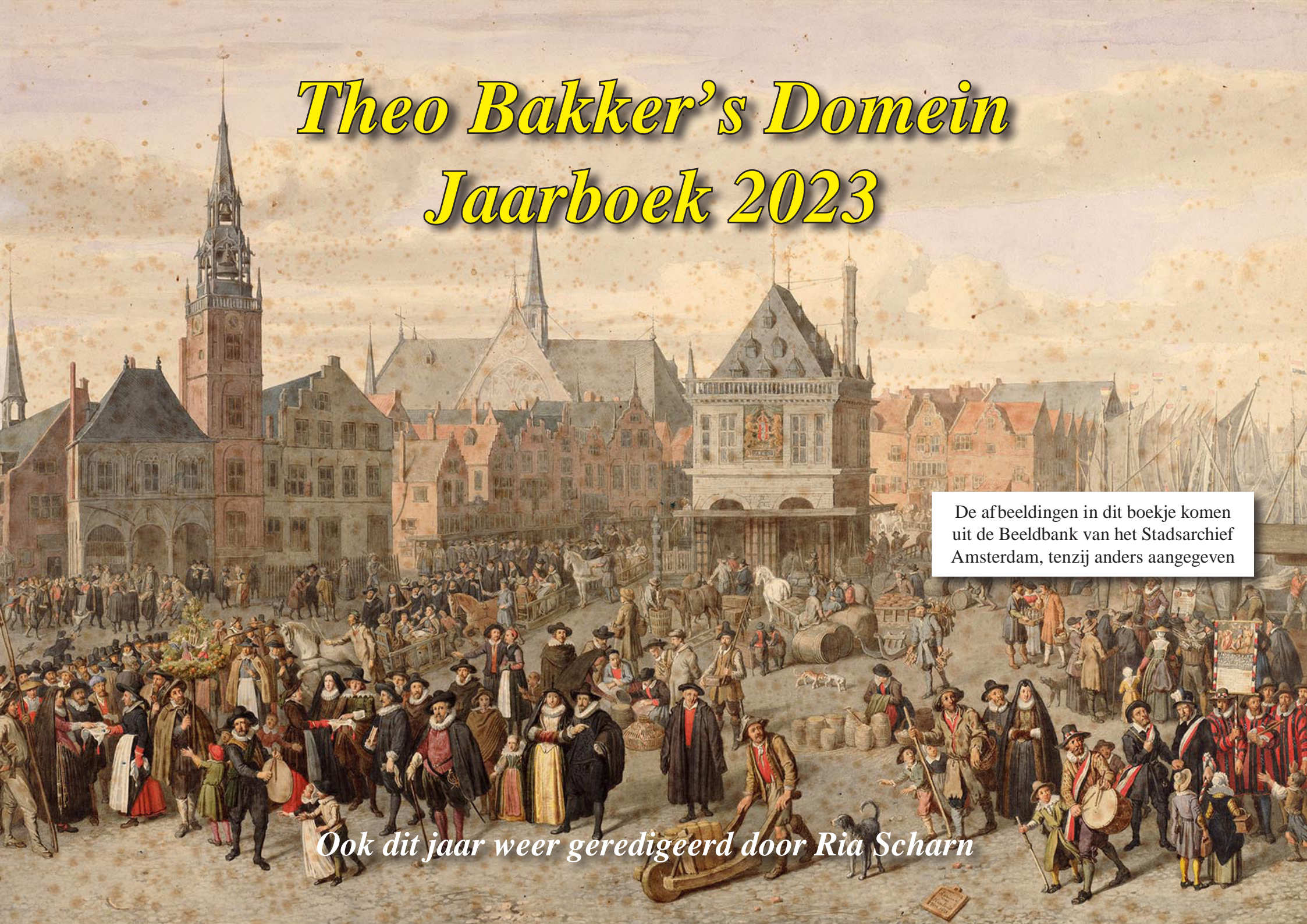

Theo Bakker's Domein

Jaarboek 2023

De afbeeldingen in dit boekje komen uit de Beeldbank van het Stadsarchief Amsterdam, tenzij anders aangegeven

Ook dit jaar weer geredigeerd door Ria Scharn

Het jaarboek 2023 bevat ook deze keer weer de o.i. beste artikelen in het wekelijkse magazine van dat jaar in Theo Bakker's Domein. Ze zijn allemaal hertaald door Ria Scharn. Klikte u de miniatuur-pagina's hieronder om ze te lezen.

Er bestaat veel onzekerheid over het nut en gebruik van de Jan Roodenpoortstoren in de omwalling van 1482. Ook na het binnensluiten in de stad bleef de toren staan en kreeg zelfs een spits van Hendrick de Keyser.

Magádle Jethomim was het Joods Jongensweeshuis op Amstel 21 dat in 1943 door de Duitse SS leeggehaald en gesloten werd. Alle wezen en drie begeleiders werden naar Sobibor getransporteerd en vermoord. In 1977 maakte het gebouw plaats voor de Stopera.

Columnist Gijsbregt schreef voor ons drie columns over opslag, verwerking en gebruik van teer vroeger en nu. Hij bezoekt met ons beide Teertuinen en bericht over alle verschillende toepassingen van het product.

In de Roemer Visscherstraat staan zeven bijzondere huizen: de ZevenLandenHuizen. Elke ervan heeft een typisch voorbeeld van de architectuur uit een specifiek Europees land als inspiratiebron.

De begraafplaats Vredenhof heeft een afwijkende geschiedenis. De stad zorgde normaliter voor de begraafplaatsen, maar plaatste die in het westen van de stad zó ver buiten de bebouwde kom dat de vakbroeders een eigen hof aan de Haarlemmerweg creëerden.

Een soortgelijk particulier initiatief was de uitspanning Schinkelhaven aan de Amstelveenseweg. Net buiten de stad in Nieuwer-Amstel maar recht tegenover de nieuwe ingang van het vergrote Vondelspark kwam een lusthof voor oud en jong.

Heijman Louis de Jong was niet alleen de architect van het Tuschinski Theater, maar eefende voor zijn opdrachtgever in Rotterdam alle problemen in de aanloop naar de bouw. Toen hij daarvoor zijn rekening indiende weigerde Tuschinski te betalen en negeerde hem verder.

Amsterdam is de grootste overslaghaven voor cacao ter wereld en bovendien de grootste importeur van cacao ter wereld. Hoe Amsterdams is cacao dan wel?

Het Rembrandtplein en het Thorbeckeplein namen eind 19e eeuw de rol van vermaak- en ontspanningscentrum in de stad over. Een grote rol speelde Café Mast – beter bekend als Mille Colonne – daarin.

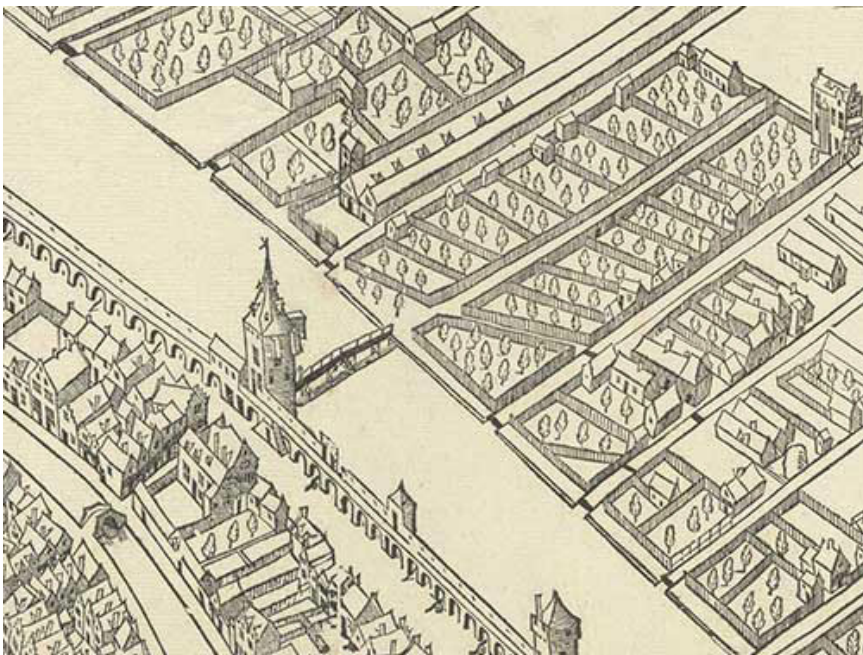

Separaat van de wekelijkse krant publiceerde Ria Scharn het dagboek van haar grootvader Carl Tersteeg. Het is een overzicht geworden van spraakmakende gebeurtenissen van eind 19^e, begin 20^e eeuw.

Jan Roodenpoort en Jan Roodenpoortstoren

Er zijn een paar poorten in de Middeleeuwse omwalling van Amsterdam waarover onvoldoende bekend is om er een betrouwbaar beeld van te krijgen. De waarschijnlijk minst bekende is de Jan Roodenpoort aan de westzijde van die omwalling. Die onbekendheid komt voort uit de ligging; niet aan een uitvalsweg, maar alleen ter ontsluiting van een tuinbouwgebied dat voor de stad van betekenis was om haar te voorzien van verse groente. Behalve tuinbouw was er buiten de Jan Roodenpoort ook wat vervuilende of brandgevaarlijke industrie die uit de stad geweerd werd, zoals pottenbakkerijen. Bij deze activiteiten hoorde ook personeel dat 's morgens naar het werk moest en daarvoor waren er enkele poortjes in de omwalling gemaakt.

Van deze poortjes was de Jan Roodenpoort weer de belangrijkste. Alleen... geen mens weet hoe die eruitzag! Alle historiserende tekeningen grijpen terug op de vogelvluchtkaart van Cornelis Anthonisz. uit 1544 (links). Die kaart geeft aan dat de toren een ronde muurtoren was zoals er meer in de omwalling zijn geweest, de zgn. bolwerken en anders dan de kleinere halfronde muurtorens. Alhoewel het op de kaart lijkt dat de poort in de toren opgenomen was, was dat even ten zuiden van de toren via een poortje in de muur met de brug ervoor. De naam zou ontspruiten aan de lijnbaan die ene Jan de Roode of Jan van Roon hier ter plaatse in het buitengebied had.

In 1584, door de Tweede Uitleg van de stad, kwam de Jan Roodenpoort binnen de stad te staan. Na het afbreken van de muur bleef de toren staan. Toen enkele van deze voormalige waltorens een spits en uurwerken naar ontwerp van Hendrick de Keyser kregen, kwam in 1616 als laatste ook de Jan Roodenpoort aan de beurt.

- ◀ *Fragment met de Jan Roodenpoort op de kaart van Cornelis Anthonisz uit 1544*
- ▶ *Profieltekening van de gewijzigde toren met de nog te maken spits / Cornelis Danckerts 1631*

Eenmaal binnen de stad en verlost van de defensieve taak bleef de Jan Roodenpoortstoren staan en vervulde plaatsvervangende taken in dienst van de stad. We schrijven medio 17de eeuw en Amsterdam komt op het hoogtepunt van zijn almacht op het wereldtoneel. Er worden plannen gesmeed om een daarbij passend nieuw stadhuis te bouwen en... de brug voor de Jan Roodenpoortstoren te verbreden. Niet zomaar een brug, maar de (toen) breedste van de stad, variërend van 35 tot 40 meter. Het belang van een zó brede brug ontgaat ons vandaag misschien, maar een dergelijk groot project naast het nieuwe stadhuis zegt iets over het belang in die tijd. De toren kreeg

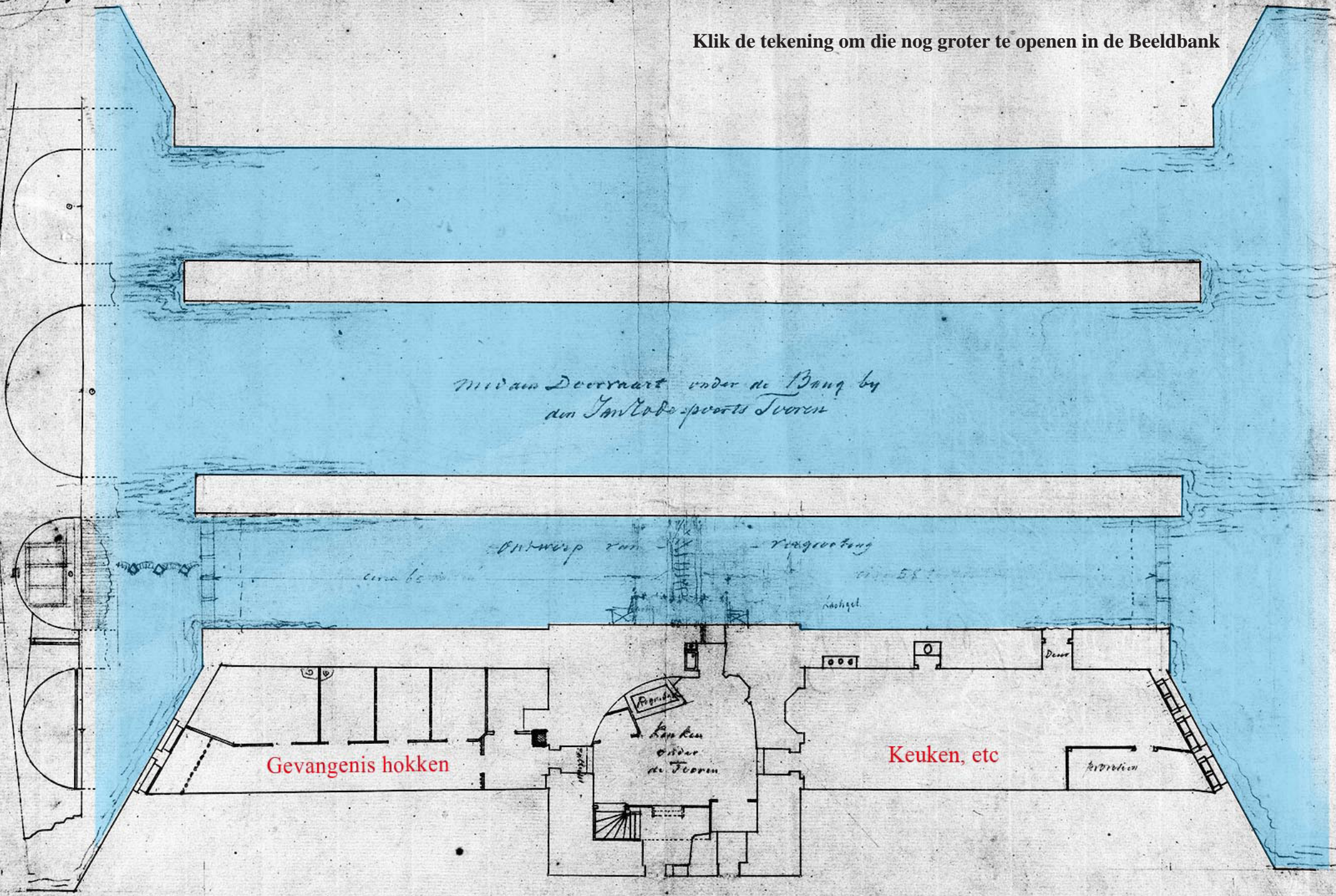
- ▲ Foto van het verschil in fundering van de Torensluis en de oudere van de toren
- Foto van het gewelf waar de gevangeniskeuken was / Foto Frank van Vuuren

eerst een nieuwe, nu vierkante schil rond de oude toren om de spits te kunnen dragen. Dit viel samen met de afbraak van de spits van de oude stadhuistoren op de Dam. Uurwerken die de bewoners de tijd wezen en lieten horen, waren destijds van belang en dat zou de reden voor de spits op de oude waltoren zijn geweest. In 1617 werd het werk afgerond. Doordat de toren half buiten de muur in het Singel was gebouwd, kwam hij in de bouwcampagne 1648-'52 óp de nieuwgebouwde Torensluis te staan, of liever: de brug werd om de toren heen gelegd. Uit de foto links blijkt dat de toren op een waar mastenwoud van palen stond en dat de brug lager gefundeerd is. De foto kon tijdens de restauratieperiode 1961-'62 gemaakt worden. De gravure op de vorige pagina maakte Cornelis Danckerts naar het ontwerp van Hendrick de Keyser dat in 1616-'17 werd uitgevoerd en was bedoeld voor het boek *Architectura Moderna* dat in 1631 werd uitgegeven.

Er zijn legio aanwijzingen dat de bouw van de Torensluis samenviel met het bouwbegin van het stadhuis op de Dam. Dat kan verklaren dat in het fundament van de brug – dus onder water – blokken

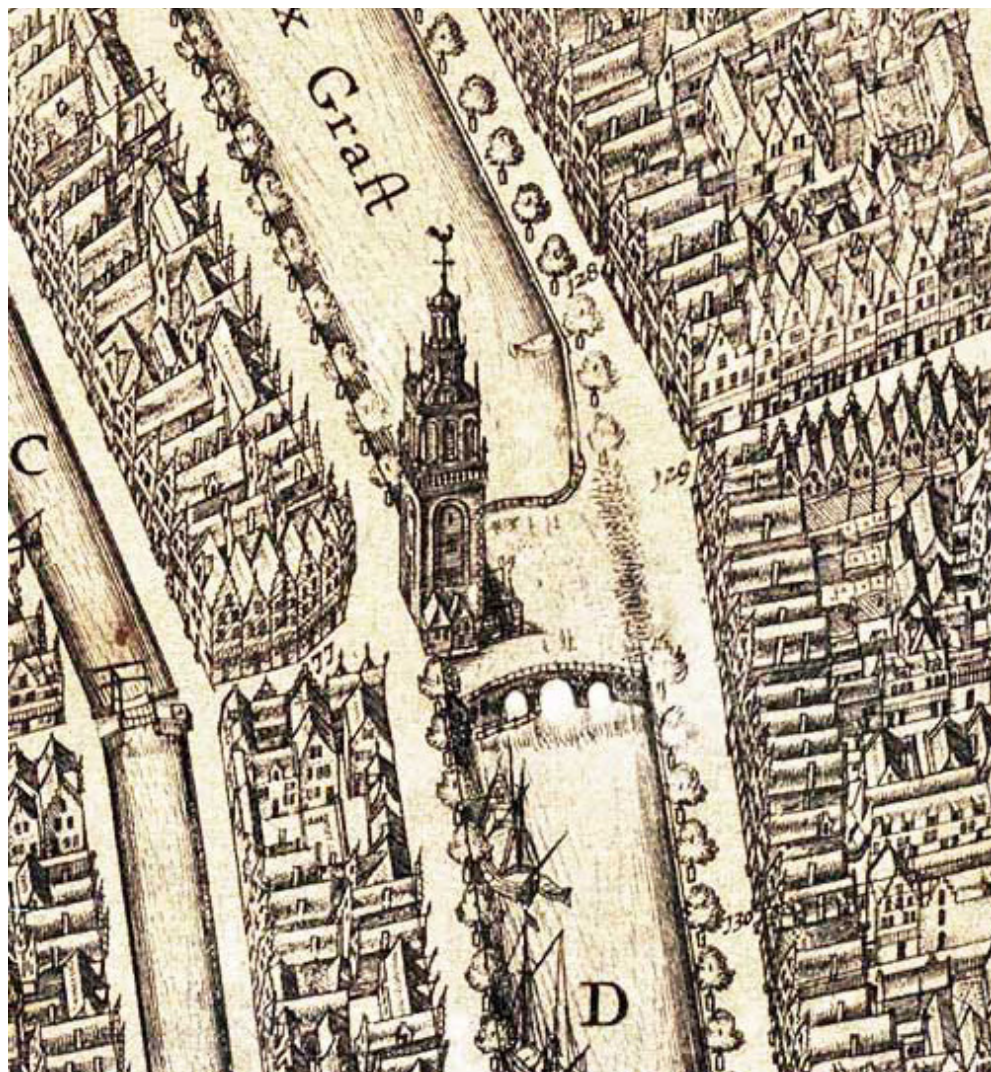

Klik de tekening om die nog groter te openen in de Beeldbank

Bentheimer zandsteen zijn gebruikt die een oppervlaktebewerking ondergingen alsof ze in het zicht kwamen.

En dan de verhalen over de gevangenen 'onder de toren'. Door de opmetingstekening van Abraham van der Hart (pag.6) weten we meer daarover. Er was vanuit de torenvoet een deur naar het droge

gewulft aan de oostkant van de Torenluis (bij de Torensteeg). Al in de periode 1617-1652, voordat de Torenluis gebouwd was, werden tijdelijk gevangenen in de voet van de toren opgeborgen, maar de echte voorzieningen met cellen kwamen in de brug.

Voor de bouw van het nieuwe stadhuis en de Torenluis werden lijsten opgesteld met aantallen Bentheimer natuurstenen blokken die aangeschaft moesten worden voor beide projecten, tegelijk en door elkaar heen. Dezelfde steensoort!

- ▲ *Jan Roodenpoortstoren en Torenluis, gezien vanuit de Oude Leliestraat*
- ◀ *Jan Roodenpoortstoren en Torenluis op de kaart van Balthasar Florisz uit 1647 (2e herziene druk) waarin alle wijzigingen sinds 1625 zijn doorgevoerd*

De vorm en plaats van de toren bepaalden het verkeer over de brug. De tekening op pag.7 laat een gezapig beeld van het verkeer over de brug zien maar niet lang na de bouw werd een verkeersregel uitgevaardigd die éénrichtingsverkeer op de brug regelde; vanuit de Torensteeg en de Oude Leliestraat ging het verkeer langs slechts één zijde van de toren, elk langs de voor hen linkerkant ervan.

Op de vorige pagina staat een fragment van de kaart van Balthasar Florisz, die vanaf 1647 tot aan de Vierde Uitleg steeds naar de nieuwste stand werd bijgewerkt; in deze versie is het nieuwe stadhuis (naar de bouwtekeningen, want het was nog lang niet gereed) en de Torenluis veranderd.

In 1829 was de toren door verwaarlozing en houtrot dusdanig aangetast dat de verarmde stad het onderhoud niet meer kon of wilde opbrengen en tenslotte maar besloot de toren af te breken. Dat bleek achteraf een dermate gemis dat er regelmatig stemmen opgingen om de toren te herbouwen. Anders dan bij de Haringpakerstoren zou dit hier geen probleem zijn, de fundamenten van de toren zijn nog aanwezig. Maar dat gebeurt waarschijnlijk nooit.

T.g.v. de restauratie van de Torenluis publiceerde Ons Amsterdam enkele omvangrijke artikelen over toren en brug. De belangrijkste in jg.13 (1961) pp.130-135 door M. Jansen en pp.290-308 door ir. R. Meischke.

- ▶ *In de loop der eeuwen hebben diverse verschillende bouwsels tegen de toren geleund gestaan, rond 1800 lagen er zelfs plannen voor een woonhuis met drie verdiepingen voor de militaire provoost, midden op de brug; dat ging niet door en in 1829 werd in plaats daarvan de toren afgebroken*

Joods Jongensweeshuis

Megádle Jethomim

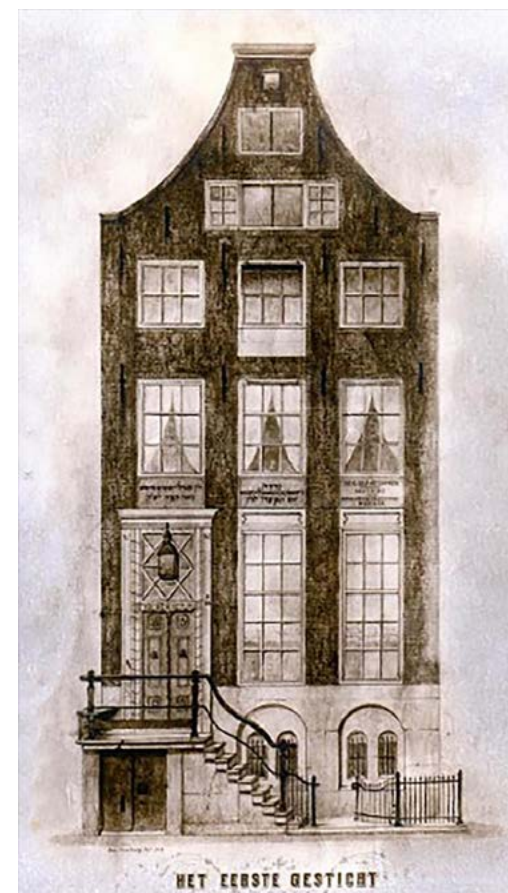

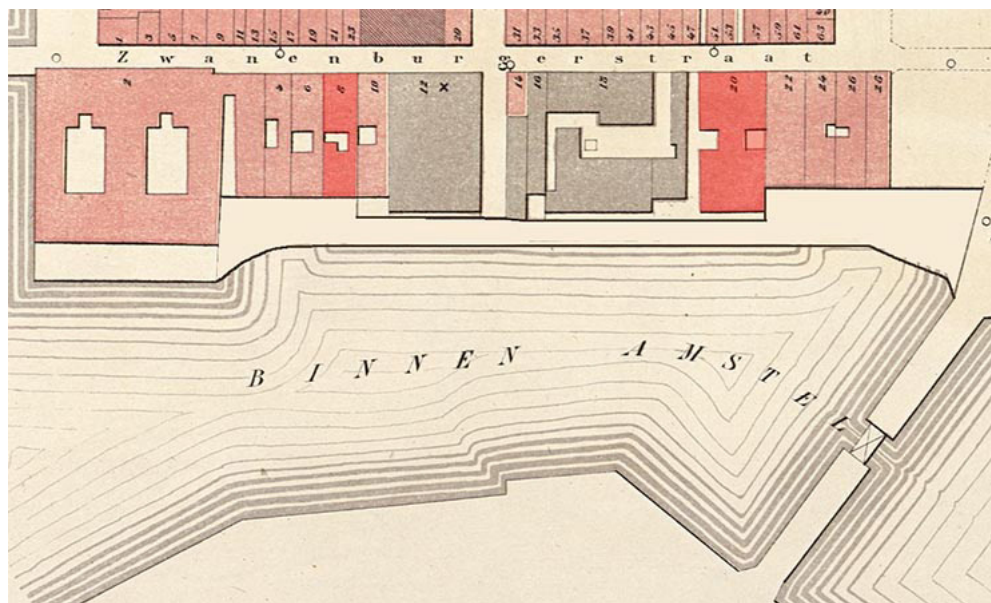
Heeft u op het trottoir bij de Stopera deze markering al eens opgemerkt? En gelezen? Heeft u zich weleens afgevraagd welke geschiedenis daarachter schuil gaat?

DEZE WOORDEN OMLIJNEN DE PLAATS WAAR HET IN 1738 ELDERS IN AMSTERDAM OPGERICHTE JOODS JONGENSWEESHUIS MEGADLE JETHOMIEM SEDERT 1865 ZIJN ZEGENRIJK WERK DEED, TOTDAT IN MAART 1943 DE DUITSE BEZETTER HET HUIS BINNENDRONG EN DE JONGENS WEGVOERDE. DRIE VERZORGERS BLEVEN VRIJWILLIG BIJ DE BIJNA HONDERD KINDEREN OP WEG NAAR HET VERNIETIGINGSKAMP SOBIBOR. NIEMAND KEERDE WEER. HUN NAGEDACHTENIS ZIJ TOT ZEGEN.

Misschien ten overvloede vertellen wij u nog maar eens dat in de tolerante Republiek vrijheid van godsdienst hoog in het vaandel stond, maar dat jammer genoeg niet voor elke geloofsrichting op dezelfde manier. Voor katholieken gold dat helemaal niet en voor alle andere geloofsrichtingen, zelfs erkend protestantse, gold dat zij de overheid niet tot last mochten zijn. Behalve de gereformeerde (calvinistische) gelovigen diende elke richting zelf voor armenzorg en weduwen en wezen op te komen. Voor de Sefardische Joden uit het Iberisch schiereiland was dat niet zo'n groot probleem; die groep telde een groot aantal welgestelde lidmaten. Problematischer werd dat voor de Asjkenazische Joden die ongeveer een halve eeuw later naar de Republiek trokken; die groep was in de regel straatarm, want zij hadden alles achter moeten laten en bezaten alleen wat ze op een kar hadden weten mee te zeulen. De zorg voor weeskinderen bestond eruit dat enkele welgestelden een vereniging oprichtten en fondsen vergaarden. Als een wees tot hun last kwam, zochten zij een verzorger die

- ◀ *Google Maps blik op de Stopera, met de markering waar ooit het Joods Jongensweeshuis stond*
- ▶ *Het eerste jongensweeshuis in de Zwanenburgerstraat 8 / Tek: JHM*

daarvoor betaald werd. Pas later besloot men een huis te huren en de wezen daarin onder te brengen. Jongens hadden aanvankelijk hun voorkeur; die opvang kwam veel eerder rond dan die voor meisjes. In 1738 bracht de vereniging Megádle Jethomim (hij die wezen opvoedt) weesjongens onder in een huis in de Rapenburgerstraat en in 1761 voor meisjes, eveneens in de Rapenburgerstraat. De dagelijkse leiding was in handen van een inwonend beheerdersechtpaar. Door een gulle gift wist de vereniging in 1835 voor f4200 een eigen huis te bemachtigen in de Zwanenburgerstraat 8. ([vergelijk met beeldbankfoto](#)) Dat was een doorsnee woonhuis met slechts beperkte ruimte voor zo'n 25 wezen.

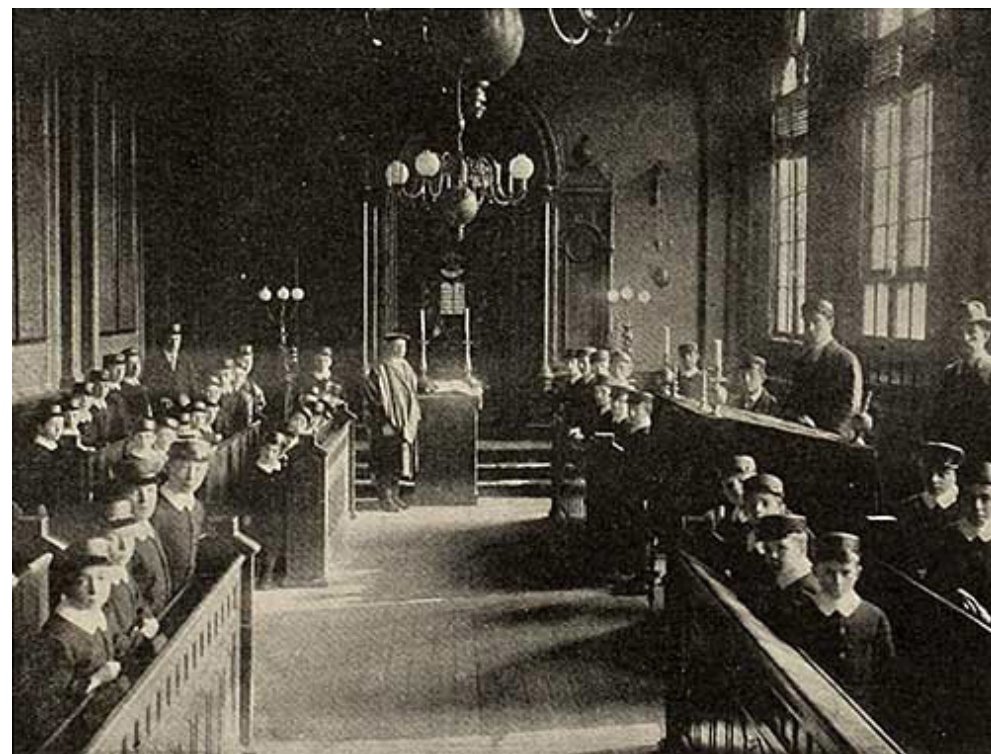
Waarschijnlijk lagen er al langer plannen klaar om elders in die

- ▲ *Buurtkaart met de percelen Zwanenburgerstraat 8 (het eerste tehuis) en 20 (het tweede tehuis); voorlangs de nieuwe kade van 1883-'84*
- *De baby- en kleuterafdeling in het eerste weeshuis in de Zwanenburgerstraat*

straat uit te breiden. Daartoe kocht het college het bedrijfspand Zwanenburgerstraat 20 dat was omgeven door een ruim perceel. De nieuwbouw werd in 1863 opgeleverd. Voor- en achtergevel waren vrijwel identiek (zie foto omslag). Het ontwerp kwam van het bureau van Cornelis Outshoorn, alhoewel die er weinig zelf aan gedaan heeft omdat hij volledig in beslag genomen werd door de bouw van het Paleis van Volksvlijt. Doordat na de nieuwbouw de ruimte nu beperkt was, werd de speelplaats naar het dak van het gebouw verlegd. De minimale kade van de Binnen-Amstel langs het tehuis werd in 1883-'84 verbreed, gelijk met het dempen van de Leprozengracht waarvan de naam toen in Waterlooplein veranderd werd.

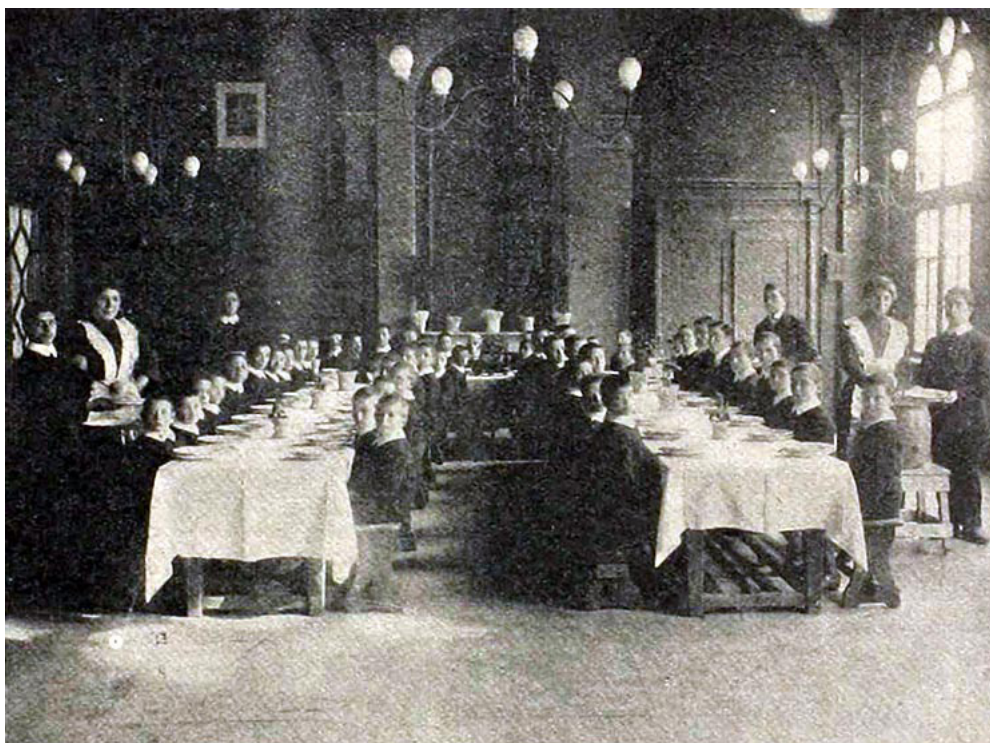
Bijzonder aan dit weeshuis was de interne school met eigen onderwijzer, die het weeshuis er vanaf 1836 op na hield. De onderwijsinspectie was niet altijd gelukkig met de kwaliteit van het onderwijs in het weeshuis. Op deze veel latere foto staat Samuel Houthakker als hoofd van de school, een taak die hij van 1866 tot 1920 vervulde. Hij reorganiseerde de school tot tevredenheid van de inspectie. In 1910 werd directrice A. Franco aangesteld die het onderwijssysteem nog eens reorganiseerde. Voortaan telde de school zeven leerjaren. Niet minder bijzonder was de interne synagoge in het weeshuis. Als gevolg van de economische crisis door de Eerste Wereldoorlog kwam het weeshuis financieel in de problemen. Men kreeg toestemming om tweemaal per jaar in de Grote Synagoge te collecteren en

er werden loterijen georganiseerd.

Dit is een fragment uit de epiloog, geschreven door Salomon Roet. *Eind 1930-er jaren nam het weeshuis veel ouderloze vluchtelingen uit Duitsland op, waardoor het aantal wezen van 66 opliep tot over de 100. Toen bereikte de oorlog ook Nederland met de bekende gevolgen. In de berichtgeving van de Joodse Raad dd. 11 februari 1943 heet het: "Gisteren is de Joodsche gemeenschap hier ter stede*

- ▲ De interne synagoge van het weeshuis / foto: De Joodsche Prins / IISG
- ▲ Samuel Houthakker als hoofd van de interne school / idem
- ▶▶ Volgende pagina: links de eetzaal en rechts de grote slaapzaalfoto: De Joodsche Prins / IISG - deze vier foto's zijn rond 1900 of zelfs iets later gemaakt door Foto Kisch

getroffen door den ramp van het leeghalen van 4 weeshuizen en huize "Dina". De kinderen en het interne verplegende personeel zijn naar de Panamakade gebracht, voor vervoer naar Westerbork. Den Voorzitter is gezegd, dat zij in Westerbork zullen blijven. De gebouwen zijn verzegeld." Of zich Megádle Jethomim onder deze 4 weeshuizen bevond is duister. Een der kinderen had roodvonk en de huisarts wist naar zeggen te bewerken dat de deportatie uitgesteld werd. Op 5 maart 1943 echter werd het weeshuis omsingeld door de Amsterdamse politie en door SS-troepen ontruimd. De brandweer hield met brandspuiten de bevolking op afstand.

De directrice van de instelling, mevrouw Saartje Hamburger, haar assistente mevrouw Ella Rebekka Bing en arts Samuel Kops konden

vrijuit gaan en zichzelf redden, maar uit hun eigen vrije wil en uit toewijding voor hun leerlingen, besloten zij om zich bij de weeskinderen te voegen. Zij stelden geen prijs op de hun aangeboden vrijheid en waren niet van plan om de honderd kinderen van de instelling in de steek te laten in hun moeilijkste moment.

Bron: SAA, inv.nr. 1205

Sara Hamburger, Ella Bing en Samuel Kops zijn alle drie begin maart 1943 in Sobibor omgebracht. De weeskinderen zijn in verschillende kampen terechtgekomen en vermoord. Een klein aantal kinderen wist uit de trein te ontsnappen (*Bron: joodsamsterdam.nl*).

De tekstband in het paveisel voor de Stopera geeft de contouren aan van het jongensweeshuis. Dat werd in 1977 gesloopt om plaats te maken voor het nieuwe stadhuis van Amsterdam. De rest van de bebouwing van Vlooienburg was ook al gesloopt of zou binnenkort volgen. De monumentale tekstband annex contour van het voormalige weeshuis kwam er volgens een plan en ontwerp van Otto Treumann, de tekst is van Cor Jongens en burgemeester Ed van Thijn onthulde het op 7 december 1989. Na de oorlog werd het weeshuis gebruikt als opvang voor jongeren die naar Palestina wilden emigreren, maar men had de ruimte niet meer volledig in gebruik. Het huis werd verhuurd tot de sloop in 1977 aangekondigd werd. In de villa Emmalaan 7 werd een nieuw weeshuis ingericht waar ongeveer 20 weesjongens van 1947 tot 1965 onderdak vonden.

- ▲ *De tekstband die de contour aangeeft van het voormalige jongensweeshuis / SSA*
- ◀ *De gevel in de Zwanenburgerstraat was vrijwel identiek aan die aan de Amstel*

- ▲ Nog een foto van de interne synagoge van het jongensweeshuis / JHM
- ▶ De sloop van het voormalig jongensweeshuis in 1977 / Nat. Foto Persbureau

GROTE VERLOTING TEN BATE VAN HET NED. ISRAËL. JONGENSWEESHUIS „MEGADLÉ JETHOMIM“, AMSTEL 21, AMSTERDAM
Goedgekeurd bij Beel. v. d. Min. v. Just. van 6 Maart 1935, No. 820 — Georganiseerd door de Propaganda-Commissie van Oud-Wespen

MEER DAN 200 WAARDEVOLLE PRIJZEN

LOT No. 00370

HOOFDPRIJS REIS NAAR PALESTINA
HEEN EN TERUG MET VEERTIEN DAGEN VERBLIJF
PRACHTIG HUISKAMERAMEUBLEMENT
BESCHBAAR GESTELD DOOR N.V. WONINGRIJCHTING
„JUS EN HAKES“, WESPENKACHT 303, WESPEN, WILHELMIIER 11

TWEEDE PRIJS PHILIPS RADIOTOESTEL No. 836 A

DERDE PRIJS LEWENSTEIN'S NAAIMACHINE

VIJFDE PRIJS BIECOLITE STOFZUIGER
BESCHBAAR GESTELD DOOR N.V. TECHNISCHHANDEL NED. VOORHEEN BIEDERMANN & Co., AMSTERDAM

Philips RADIO TOESTEL No. 836 A

LEWENSTEIN Grote keuze NAAIMACHINES
VOOR HUISHOUDING EN ALLE BEROEPEN
N.V. Nederlandse Naaimachinesfabriek v.v.A. Lewenstein
Vijfdebaan 12
Amsterdam en Hilversum

De trekking zal in het eerste halfjaar na een reeks in de december maanden te maken plaats, doch vóór 1 Maart 1936, met volledige mededeling en een praatje van HERRA ADOLPH BOOS te Amsterdam. De prijzen blijven na de trekking gehandeld een jaar ter beschikking van de winnaars. Indien de propagandische toezichting wordt ingetrokken, zal de winnaar bij aanmelding binnen dat jaar een passende verandering worden toegestaan. Indien het aantal uitgegeven loten niet geheel is getrokken, zal de overige een prijs voor een evenredig deel worden toegekend. Toelichtingen zijn verzendbaar vóór 1 Maart 1935, verzendbaar vóór 1 Maart 1935, verzendbaar vóór 1 Maart 1935.

NEDERL. ISRAËL. JONGENSWEESHUIS „MEGADLÉ JETHOMIM“ — AMSTEL 21

WORDT LID VAN HET NED. ISR. JONGENSWEESHUIS — MINIMUM CONTRIBUTIE 10 CENT PER WEEK

Téér ! Tar, it is !

De Mokumsche Teertuinen en andere teerzaken

Gijsbreghts columns van week 35, 37 en 39 - 2023

Matroos Daan (volgens de burgerlijke stand: Daan van 't Schip) zat weer es aan 't IJ. Hij staarde mistroostig naar de voorbijtoekende ponten en scheepjes. Zijn hárt lag dáár. Een nautisch hart. Niet alleen zijn geest getuigde van de scheepvaart, maar ook zijn kromme zeebenen, zijn eeltige en verweerde handen, zijn witgeworden woeste wenkbrauwen, en niet te vergeten zijn rooie sjaaltje en vilten elbsegler mét ankertje. Hij riekte naar vis en brak water, naar touw, naar teer, naar het zeeleven zogezeid. Dat hei je met zeelui. Ik ging naast 'm zitten. 'Wee je wat 't is, meneertje' zei Daan, 'de zee hep afgedaan. Met "de zee hep afgedaan", bedoel ik natuurlijk niet dat ie d'r niet is, nee, ik bedoel dat de zee, zoals ik die ken en kon, ánders is, door de ontwikkelinge zogezeid.' Omdat ik het fijne van deze stelling graag uit de zeemannenmond van deze ruwe bonk verklaard wilde hebben, bleef ik met twee oren gespist nog even zitten om te luisteren wat er ging komen. 'Wee je wat 't is,' zei Daan, 'die lui van tegeswoordig verbeelde zich heel wat. Ze kruipe in 'n bootje en "huppakee, vare maar". Maar dan hei je aan mijn 'n slechte, meneertje! Niks geen "huppakee vare maar"! Je mot allereerst goesting hebbe voor 't zilte nat. én eerbied. Niks is onvoorspelbaarder dan de ruige bare! Ga je zo maar "huppakee vare", dan vraag je d'rom. Dan knal je op de wallekante of net

zoals de 'Taaitènnik' op 'n ijsberg, en die benne groot meneertje, mégagroot, bedréigend groot, die geve nie mee! O zo, meneertje!' 'Weedu, mijn opa en die ze vader voere al. Ze zegge dat ze tien geslachte geleeje al voere. Naar de Oostzee voor handel en naar IJsland om wallevissen te verschalke, wallevisse, de megagrootste diere op de aarde, meneertje. En ze heette allemaal van 't Schip, nee, niet die wallevisse natuurlijk, meneertje, maar die scheepslui uit me familie: Dirk van 't Schip, Daan van 't Schip, Berend van 't Schip en ga zo maar door. Allemaal hielde ze van 't ruime sop, ze konde niet zonder. En die vrouwe die met ze trouwde, ginge allemaal 't Schip in.... ha ha haaa,.. snappu meneertje?'

Het werd een genoeglijke middag en ik nodigde Daan uit voor een 'Texelse Blonde' met 'n 'Muiet Bittertje' bij 'Kapitein Zeppos' in 'Het Gebed Zonder End' 5 (□).

Dat om de ledematen en organen op temperatuur te houwe, 'n goed skipper hêt altiet wat onder de kurk in 't vooronder,... alles vanwege plots opkomende plensbuien, grauwwarte donderwolken en/of horizontale mot-sneeuw, kille ijzel of kruierend ijs, zo hoort 't! Ik had wel es eerder met Matroos Daan zitten klessebessen en pimpelen. Meestal vlo-

zoals de 'Taaitènnik' op 'n ijsberg, en die benne groot meneertje, mégagroot, bedréigend groot, die geve nie mee! O zo, meneertje!' 'Weedu, mijn opa en die ze vader voere al. Ze zegge dat ze tien geslachte geleeje al voere. Naar de Oostzee voor handel en naar IJsland om wallevissen te verschalke, wallevisse, de megagrootste diere op de aarde, meneertje. En ze heette allemaal van 't Schip, nee, niet die wallevisse natuurlijk, meneertje, maar die scheepslui uit me familie: Dirk van 't Schip, Daan van 't Schip, Berend van 't Schip en ga zo maar door. Allemaal hielde ze van 't ruime sop, ze konde niet zonder. En die vrouwe die met ze trouwde, ginge allemaal 't Schip in.... ha ha haaa,.. snappu meneertje?'

gen de wel of niet gechargeerde anekdotes dan over de tapkast, maar soms ook werd het een workshop over iets technisch betreffende de zeevaart. Vandaag ging de wurreksjop over teer. Daan: 'Eeuwenlang gebruikten de botenbouwers en de zeeheren op deze aardkloot teer om de kieren dicht te houden voor het binnendringende oceaانwater omdat ze toen nou eenmaal geen scheepsrompen konden maken van staal of polyester. Boten kregen hun ranke gestroomlijnde vorm (die de snelheid verhogen) door dunne gebogen latten of planken naast elkaar te leggen en deze aan elkaar en aan een aantal spanten vast te maken. Dat konden de scheepsbouwers steeds professioneler, maar, die overnaadse planken hadden altijd wel kiertjes en lieten daardoor toch weer water door. Kauwgom om er op te plakken en botenkit van

- ▲ *Scheepsbouw op de Admiraliteitswerf ±1770*
- ▶ *Breeuwen van houten romp in de Breeuwvaal*

de Praxis, was er toen nog niet. Teer was toen een wereldontdekking!!' Daan vervolgde: 'Teer maakten ze van het verbranden zonder zuurstof van met veel hars gevulde pijn bomen. De Vikingen in Finland waren er al zeer bedreven in en staken vele dagen in het maken van duizenden liters teer. Eén zo'n vaartuig van ze, moest bewerkt worden met minstens duizend liter! In onze tijd is teer onder scheepsbodems in sommige landen verboden. Gelukkig zijn er wel milieuvriendelijke alternatieven, maar restauratoren van historische schepen zitten er een beetje mee. Rest jou te vertellen dat teer ook een medicinale werking heeft! Voor vele kwalen. Ga je dood van de jeuk e.d., smeer je lijf dan in met teerzalf! Je wordt er lekker zwart van, maar het hélp't wél!

'Kapitein Zeppos', sinds 1987 het beste bewaarde geheim in het oude centrum van Amsterdam. U vindt Zeppos in het pittoreske steegje 'Gebed zonder End' (op nr.5), gelegen tussen de Nes, de Oudezijds Voorburgwal en de Grimburgwal. Een verborgen parel in het oudste stukje Amsterdam, op 100 meter loopafstand van metro Rokin, uitgang Spui. Zeppos is vakantie in eigen land mede door zijn zuidelijke uitstraling. Je waant je in Frankrijk,

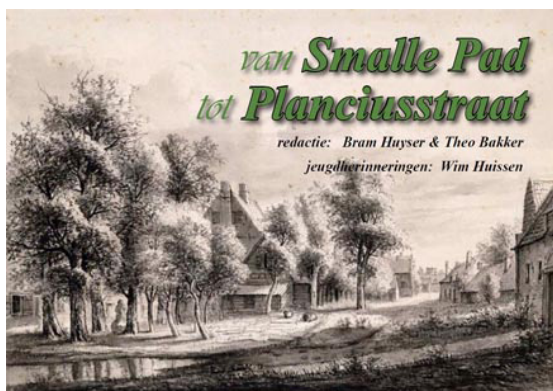

Italië of Spanje als je het Gebed in loopt! Zeppos biedt nog veel meer dan alleen genieten van onze zuidelijke gerechten en onze heerlijke biertjes, wijnen en cocktails. We hebben onze prachtige Salon voor groepen tot 18 personen en wij verhuren onze zaal "Claire's Ballroom" voor al uw feesten en partijen. Wist je dat 'Zeppos' ook een trouwlocatie is? En om 't vakantieplaatje compleet te maken kan je zelfs met 'Kapitein Zeppos' het water op. Onze kapitein Marc van Gangelen heet je van harte welkom aan boord van z'n prachtige schip.

▲ De Oude Teertuinen, gezien van het 'Kamperhoofd' in zuidwestelijke richting naar gebouw 'Zeerecht' (aan de waterkant van het 'Open Havenfront' tegenover 'Prins Hendrikkade' 50-59). Verder naar rechts de ingang van het Damrak en de huizen aan de 'Tesselsekade' en 'Haringpakkerij' (thans ook Prins Hendrikkade) en de 'Droogbak'. Geheel rechts de nieuwe 'Stadsherberg'. Staalgravure uit: 'Het Koninkrijk der Nederlanden, voorgesteld in eene reeks van naar de natuur geteekende schilderachtige gezigten', Gouda: G.B. van Goor, [1858-1862]. Datering voorstelling: ca. 1855.

De Teertuinen zijn ontstaan door de vestiging van teerkoopers en de bouw van een aantal pakhuizen. Enkele van die pakhuizen hebben in de periode na 1900 plaats moeten maken voor woonhuizen. In 1893 kwam er een openbare lagere school (Planciusschool, bijnaam kale neten school) aan het eind van de Nieuwe Teertuinen, hoek Tweede Breeuwerstraat. Na afbraak van die school in 1936 kwam er een depot van de Stadsreiniging, later weer in ca. 1980 vervangen

door de huidige woningen. Een andere openbare lagere school, eerst Bickerschool genaamd en later ook Planciuschool, werd in 1916 gebouwd op de hoek met de Sloterdijkstraat. De school is nu kinderdagverblijf 'de Kleine Prins'.

Klik de omslag hierboven om meer te lezen over deze buurt.

- ▶ *Koolteerfabriek Krimpen aan de IJssel*
- ▼ *Gezicht vanaf de Nieuwe Teertuinen over de Eilandsgracht naar de Eilandskerk en de Haringpakkerstoren. Links het Prinseneiland, rechts de Haarlemmer Houttuinen. In het midden de voormalige Dommersbrug, tussen Buiten Dommersstraat en Prinseneiland. Tekening van Jan de Beijer uit ±1760*

Teer is een product dat ontstaat bij het verhitten van plantaardig materiaal zoals hout (wat bruine teer oplevert) of steenkool (wat koolteer geeft), onder uitsluiting van lucht (pyrolyse). Het is een donkere, stroperige of kleverige taaie substantie met een karakteristieke geur, afhankelijk van de oorsprong. Teer is ook een voor de gezondheid schadelijk bestanddeel van sigarettenrook. In de volksmond wordt met teer ook vaak asfalt of bitumen bedoeld, de hoogst kokende fracties die overblijven na het verdampen van aardolie. Dit zijn echter andere producten dan de echte teer, dat een mengsel is van zeer veel organische stoffen, waarvan een deel reactief en min of meer giftig is.

Koolteer remt ontstekingen. Het vermindert schilfering, jeuk en zwelling. Werkt ook licht ontsmettend. Bij huidziekten met jeuk en schilfering, zoals psoriasis, chronisch eczeem en seborroïsch eczeem. U merkt na 2 tot 4 weken dat jeuk, roodheid en schilfering afnemen.

Teerzeep en teerzalf, ken je het nog?

De basis van de meeste teerzeep en aanverwante producten is denenteer of berkenolie. Het hout van de den en dan vooral de wortels bevat veel hars. Ook de bast van de berk bevat veel hars. Deze hars beschermt de boom tegen schimmels en insecten en helpt de boom daarmee ook zich te herstellen als dat nodig is na bijvoorbeeld een beschadiging. De antibacteriële eigenschappen van de teer gewonnen uit de hars zijn dan ook kenmerkend voor teerzeep, teershampoo en teerzalf. Antibacterieel en geschikt voor producten die kunnen helpen bij het genezen of verlichten van huidproblemen als bijvoorbeeld psoriasis, roos en eczeem.

De teerzalf die je van een dokter meekrijgt bevat hoogstwaarschijnlijk koolteer, dat zie je snel aan de zwarte kleur. Medicinale (kool-)teerzalven bevatten meestal 10 tot 20 procent koolteer en als de zalf op houtbasis is, dan bevat deze gewoonlijk 3 tot 5 procent houtteer. De bruine teer, gemaakt van harshoudend hout, is medisch verantwoord. De toegepaste teer wordt verwerkt in een vette, verzachtende en verzorgende crème. Vaak wordt hiervoor lanettezalf of vaseline lanettezalf gebruikt.

Breeuwen, drijven, kalfaten, spalmeren, tengelen of pappen.

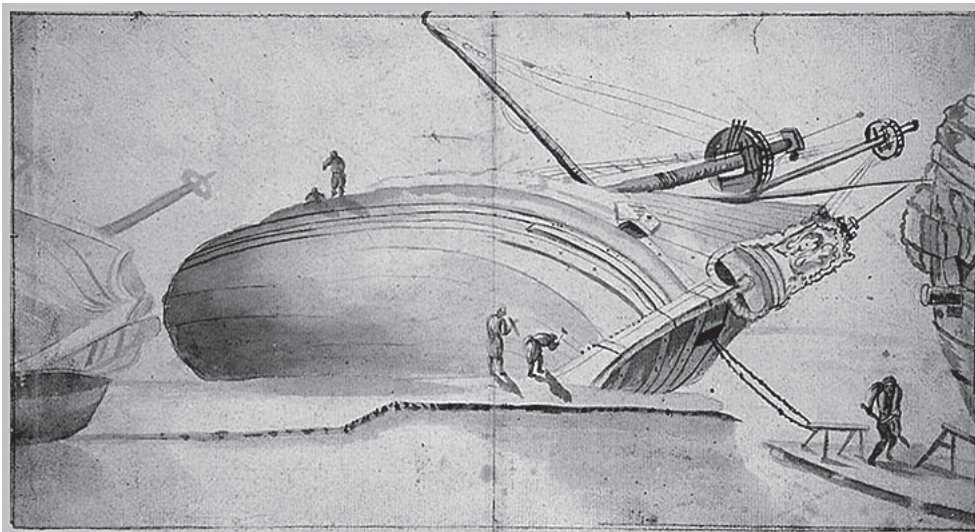
De naden tussen de huidplanken van een houten schip worden gevuld met breeuwtouw, dat werk of harpuis (zie hieronder) heette. “Dit werdt van out en versleeten touw veeltijds berijdt, ‘t geen ontwonden, geklopt, en gekookt werdt, waer na het in de zon gedroogt moet zijn, bol en los omgesponnen tot de dikte van een menschen arm, ‘t geen van ‘t herpluizen, zijn naem behout”. Het ‘werk’, je had witwerk (ongeteerd voorwerk uit vlas gehekeld) en bruinwerk (geteerd “grovwerk” uit oud touw geplozen), werd ingeklopt met een breeuwhamer, kalfaatijzer, rabatijzer of spijkerijzer en afgewerkt met een mengsel van harpuis en pek, of teer en pek (pix nigra, hars met teer). (Harpuis, soms: harpuys is een versmolten mengsel van gekookte lijnzaadolie, pijnhars en stearine. Vaak wordt er ook nog siccatief en wasbenzine toegepast om de lange uithardingstijd te verkorten. Harpuis wordt vooral bij houten schepen gebruikt als behandeling tegen verwerking boven de waterlijn en houtworm).

- ▲ *Gezicht vanuit de Breeuwwaal, gezien naar het wachthuis van de Oude Waal, Montelbaanstoren en West-Indisch Huis*
- ▼ *Het breeuwen van de naden tussen de planken, met breeuwijzer en hamer*

De oude koggen waren nog gebreeuwd met gedroogd veenmos en Stockholmse teer – een mengsel van boomwortel-extract, olie en terpentijn – dat afgedekt werd met een moslat. Vaak moest vooraf de openslager gebruikt worden, een breeuwijzer om te smalle naden V-vormig open te slaan. Het tegenovergestelde was ook mogelijk. Bij ver openliggende naden kon het gebeuren dat het werk er doorheen geslagen werd. Aan de binnen-

zijde moest dan teruggebreeuwd worden. Men noemde dat ‘spreeuwen schieten’, een uitdrukking die later door de marine werd overgenomen voor het netjes terugwerken van losse eindjes touw waarmee b.v. een zonnetent was vastgemaakt. Het inspecteren van naden en openingen welke hersteld/gevuld moesten worden heette ‘het schip verzoeken’. Het verwijderen van oud werk heette ‘uitkauwen’ en werd gedaan met een ‘plukhaak’. Elk stuk gereedschap had z’n eigen specifieke toepassing afhankelijk van breedte en diepte van de naad. De breeuwhamer was uit palm- of iepenhout vervaardigd en het ge oefend oor van de werfbaas (iedere hamer had een eigen klank) kon daaraan horen of de

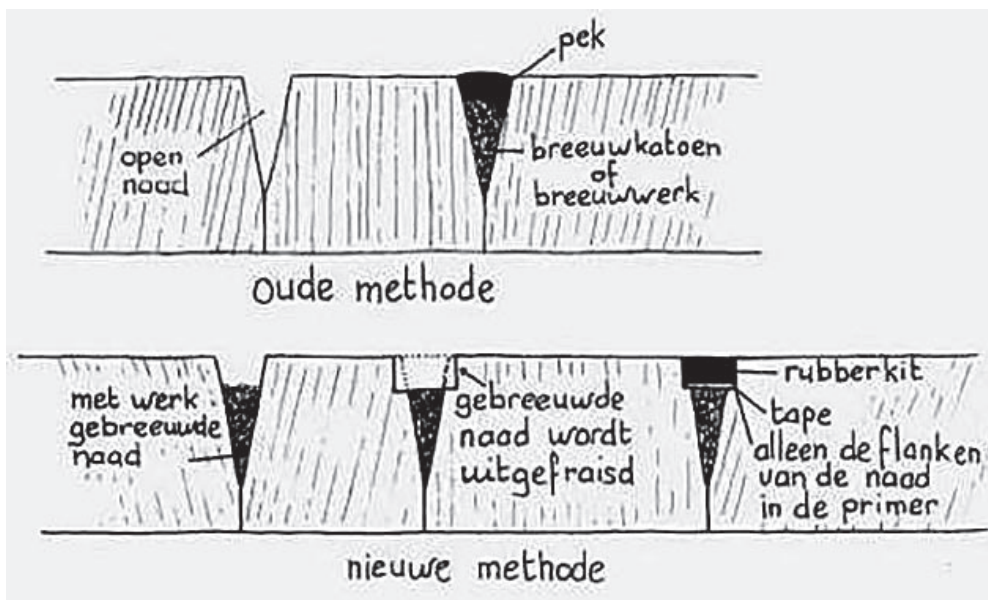

verschillende breeuwers wel ijverig met hun werk bezig waren. Van het goede breeuwen hing de veiligheid van het schip af. Dat moest dus kalm en vakkundig gebeuren. Dick Dreux schrijft in ‘De Boekaniers’: “Bij een oude timmerman kon het voorkomen dat, als je zijn hamer uit handen wilde nemen hij je toevoegde: “Ik ben geen kind van een

▲ *Het ‘kalfaten’ van een fluitschip waarvoor het eerst ‘gekrengrd’ werd (tek: © Nationaal Scheepvaartmuseum)*

► *Het breeuwen en aansluitend ‘afpekken’ van scheepsdekken*

breeuwer!” (“bremer” zeiden sommigen)”. Het geduldige en eentonige hameren van de breeuwers was ook bij de smeden een kwelling. Een ouderwetse smid kon zijn luie leerling bij het krachteloos voor slaan toegrommen: “Sta niet te breeuwen, aap!”.

Bootbodems teren is heden ten dage verboden om ervoor te waken dat er gif in het ons omringende water komt. In de vijftiende eeuw gold ook al een verbod, maar toen i.v.m. brandgevaar in de ‘houten’ stad Amsterdam.

▲ *Principeschets van het breeuwen en afpekken van scheepsdekken*

► *Het breeuwen van tramrails van de Bullebak*

Breeuwen van rails

Breeuwen is dan wel een term uit de scheepsbouw maar wordt ook wel in tramrails toegepast. De versleten Bullebak is de afgelopen jaren herbouwd. Sinds kort is een beperkt deel in het midden weer gedeeltelijk toegankelijk voor voetgangers en fietsers - vandaar het touw in de rails. Vanaf 23 mei kan de tram er weer overheen. Dat zal dan nog steeds lijn 5 zijn, want in de Planciusstraat moet ‘kop

worden gemaakt’ (tram die achteruit terugrijdt) omdat de keerlus via de Houtmankade en de Eerste Breeuwersstraat (!) onbruikbaar is vanwege vernieuwing van de kademuur. En het zal ook maar ruim een half jaar zijn dat hier nog trams rijden, tenminste als het aan de Vervoerregio en het GVB ligt met hun bezuinigingsplannen voor 2024. Daarin wordt lijn 3 in december opgeheven en gaat lijn 5 weer naar de Staatsliedenbuurt rijden.

NB: Vroeger breeuwde men rails om te voorkomen dat koetsjes vast kwamen te zitten.

Amsterdam meerdere malen in de hens door het breeuwen en afpekken

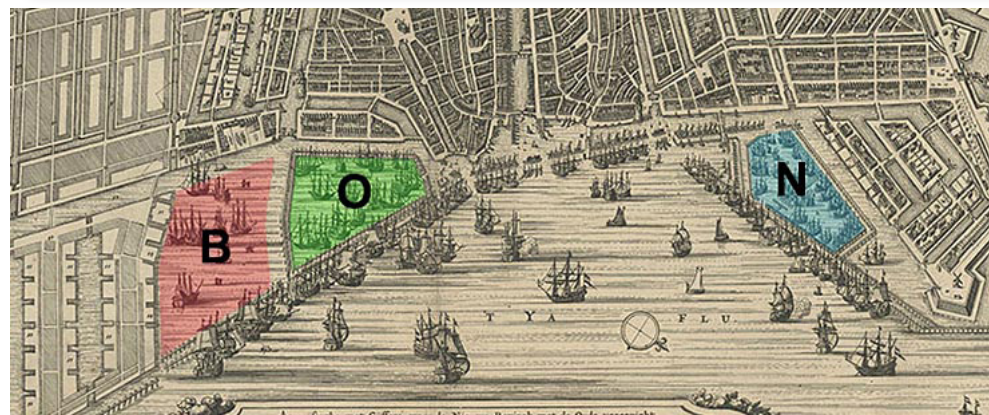
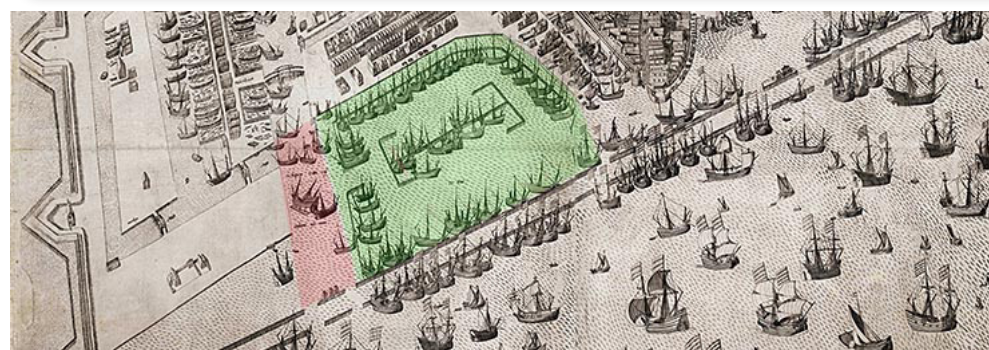
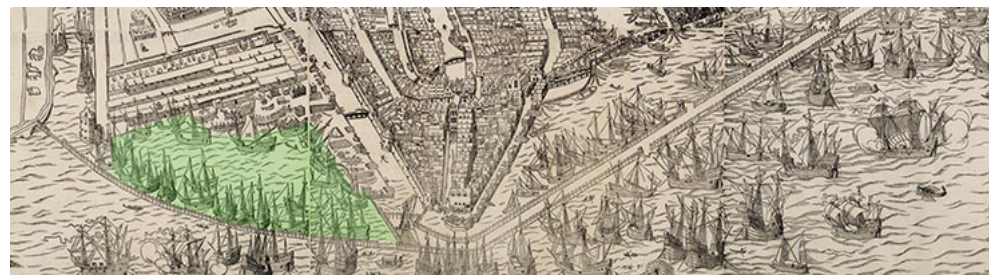
‘Langzamerhand kreeg Amsterdam een uitmuntende naam op scheepsbouwgebied, zodat een afzonderlijke buurt voor ‘t uitoefenen van dit bedrijf

noodzakelijk werd. Binnen de oude grachten en binnen de palen van ‘t IJ werd het bouwen en herstellen van schepen verboden bij keur van 1430: *“nyemant en sal scepe maken noch scip noch touwe teeren, noch scip peken binnen der ouder grafte binnen den poerthuizen, noch binnen der palinghe van der stede”*. Aanleiding daartoe waren het grote aantal branden in de van houten huizen gebouwde stad, de laatste nog in 1422, waarbij één derde der bebouwde ruimte binnen de veste verloren ging. Maar nog erger was het in 1452 toen op St.Urbaansdag – 25 mei – vanuit de buurt der Oude Kerk een brand zich verspreidde over het Damrak, dat vol schepen lag, deze aanstak en de Windmolenzijde aantastte tot in het N.W. der stad, die voor tweederde in de as werd gelegd. Nu moest de brandgevaarlijke scheepsbouw toch wel ten strengste geweerd worden en werd een vaste vestiging en bewoning voor scheepsbouw buiten de ± 1480 ommuurde stad verplicht. Toen vestigde men de z.g. “breeuwerven” op de meest geschikte plaatsen : de verzandingen en ondiepten

- De ontwikkeling van de diverse walen in de stad op kaarten uit v.b.n.o. 1544, 1597 en 1662: O (groen) = Oude Waal voor het Waalseiland, N (blauw) = Nieuwe Waal voor het Bickerseiland en B (rood) = Breeuwwaal die overigens gedeeld moest worden met eerst het scheepvaartverkeer uit de Oudeschans en later de Admiraliteitswerf op Kattenburg.

aan de N.O.- en aan de N.W.-kant der stad, de z.g. “Waaen” en brak de tweede periode in de Amsterdamse Scheepsbouw aan.’

uit: *Scheepsbouw te Amsterdam in vroeger eeuwen door F.G.M.Douwes (klik de omslag links om te lezen).*

◀ Over beide grote stadsbranden schreven wij eerder in Jaarboek 2016, pp. 55-61 (Klik de omslag)

▶ Ontreddering in de stad tijdens de vuurzee, zowel op de omslag links als op de afbeeldingen rechts en onder; bij beide branden waren schepen en scheepsbouw als aanjager van het vuur betrokken

De kroniekschrijver Johannes de Beke doet verslag van de tweede grote stadsbrand op 25 mei 1452:

“Op enen sonnendach den xiitten dach in der maent van april ende was doe iii weken na paesschen, gesciede een groot brant binnen der stede van Aemsterdam, dattet derdendeel van der stede doe wel verbernde van sijns selfs vuer. Daer verbernde doe mede die nye kerc, die heilige stede dair dat heilige sacrament van mirakel te rusten plach, dat gasthuys, dat raethuys bernde doe mede, alsodat alte groten scade dair doe geschiede”.

In de vijftiende eeuw gold een verbod op het werken met teer en teerproducten binnen de ommurde stad. Dat was vooral i.v.m. brandgevaar in de ‘houten’ stad Amsterdam.

Gijsbreght van Aemstelle

de Zeven Landen Huizen *in de Roemer Visscherstraat*

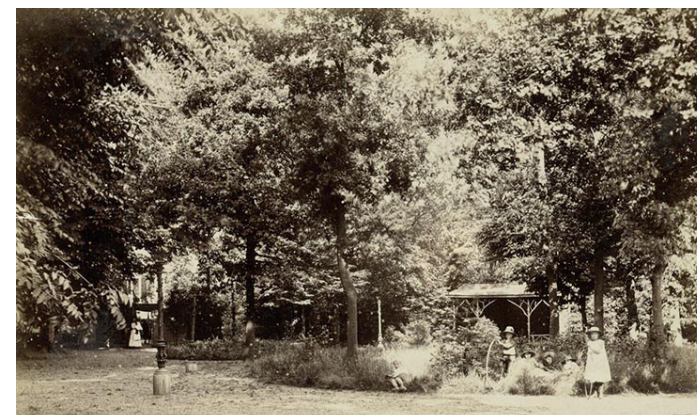
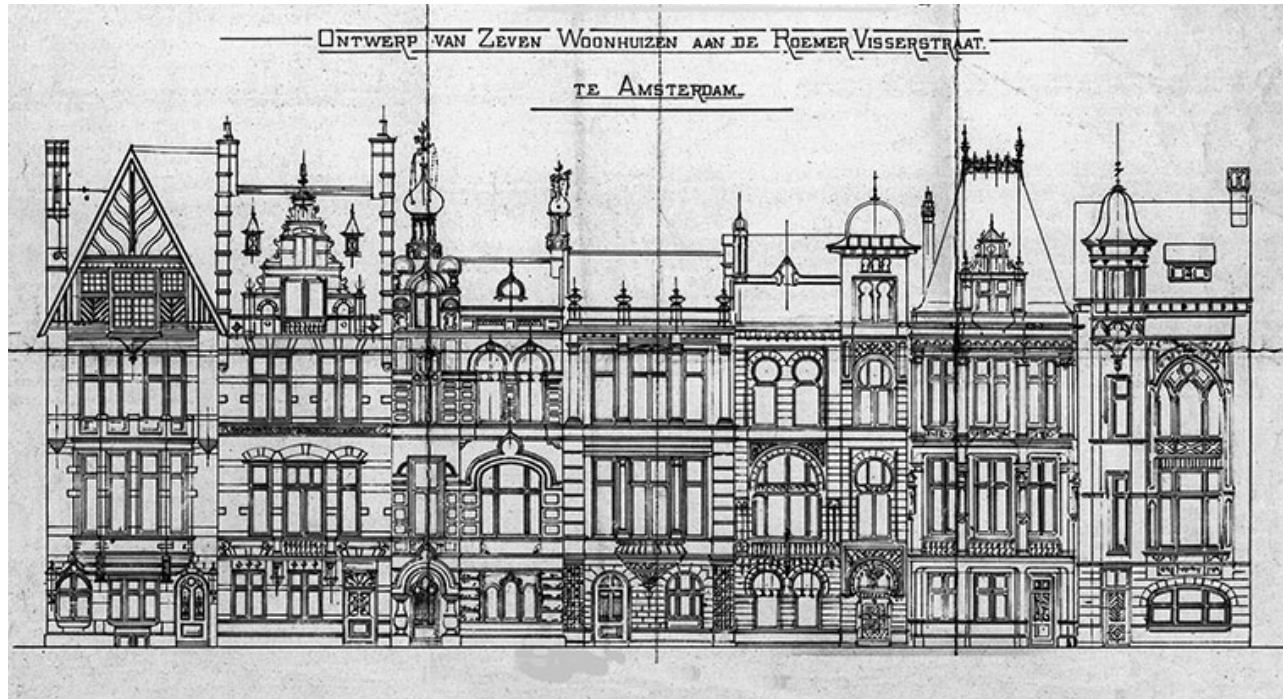

naar een idee van Adrie de Koning
omslagfoto: ©Laurent Maissin

Het idee voor een rij huizen in de Roemer Visscherstraat, met gevels die geïnspireerd waren op verschillende Europese bouwstijlen, kwam van een reislustig lid van de familie Van Eeghen, namelijk Samuel Pieter (1853-1934), Sam voor intimi (foto). De man die het voor hem moest waarmaken, was architect Tjeerd Kuipers, die naam gemaakt had als ontwerper van Gereformeerde kerken in het hele land.

Het idee was om Amsterdam te laten kennismaken met buitenlandse bouwstijlen van de 19de eeuw en behalve het plan kende hij ook de kanalen om aan het benodigde kapitaal te komen om het uit te voeren. Kuipers had van die bouwstijlen geen notie, maar hij stortte zich vol overgave op deze opdracht. Hieronder de bouwtekening met de rij van zeven herenhuizen waarop bouwvergunning verkregen werd.

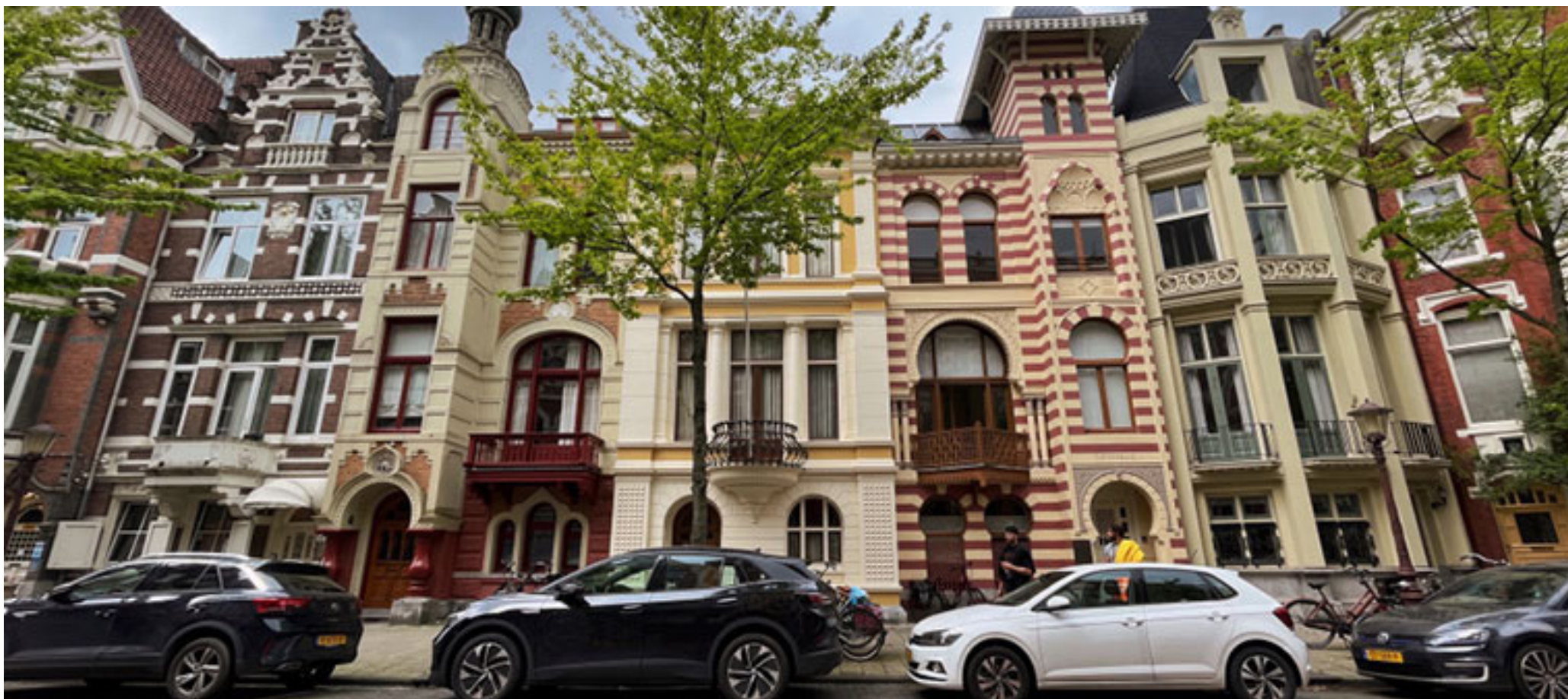
Voor bouw en exploitatie van de huizen werd in 1894 een maatschappij De Zeven Landen opgericht waar onder meer Karel Hazelhoff Roelfzema (inderdaad, de grootvader van...) aan deelnam, omdat hij als advocaat de gronden van sociëteit De Hereeniging (foto) waarop de Roemer Visscherstraat werd aangelegd, beheerde.

Proberen alle zeven panden op één foto te krijgen, is gedoemd te mislukken of levert bizarre vertekeningen op, zoals onderstaande foto van de Gemeente Amsterdam. Het geeft natuurlijk wel de grote variatie van de gevels goed weer. Des te meer valt de omslagfoto van Laurent Maissin op die met groothoekobjectief vanaf een dak aan de overkant is gemaakt. Van rechts naar links te zien:

▼ *De ZevenLandenHuizen, Roemer Visscherstraat 20-30A v.r.n.l. / SAA*

- 20 - Duitsland: romantische bouwstijl met gotische spitsboogvensters
- 22 - Frankrijk: in de stijl van een Loire-kasteel
- 24 - Spanje: geïnspireerd op de Moorse bouwstijl in Andalusië
- 26 - Italië: een Italiaans palazzo in diverse stijlen
- 28 - Rusland: een kathedraal met een uivormige koepel
- 30 - Nederland: Hollandse-renaïssancestijl
- 30A- Engeland: cottage- en landhuisstijl

Helemaal links een voorbeeld van Engelse Edwardian- of landschapsstijl op nr. 30A. Nederland is vertegenwoordigd door een gevel in Hollandse Renaissance met ontlastingsbogen en veel natuurstenen blokken en banden (30).

Rusland (28) door een Orthodoxe kerk met kenmerkende ui-vormige koepel.

Italië (26) is vertegenwoordigd door een Romeins stadspaleis.

Heel markant is Spanje op 24 met de Moorse invloeden zoals we die in Andalusië tegenkomen.

Op nummer 22 Frankrijk met een gotisch leidak als van een Loire-kasteel.

Helemaal rechts op nummer 20 vinden we Duitsland met een romantisch uiterlijk met een spitsboogvenster en een traptoren.

Opdrachtgever was de N.V. Maatschappij “de Zeven Landen”, opgericht in 1894. Vijftig van de tachtig aandelen van de N.V. waren in het bezit van de maatschappij “De Hereeniging”; daarnaast hadden de effectenhandelaars Jan Herman van Eeghen en J.K. Huijsinga elk tien aandelen. N.V. Maatschappij “De Hereeniging” bracht de bouwgrond in. Grootaandeelhouder in die bouwonderneming was de makelaar Evert Jan Heijer; Van Eeghen en Huijsinga hadden daarin elk één aandeel.

De huizen moesten verhuurd worden. Uit de advertentie:

“Elk huis is voorzien van minstens vier kamers ter oppervlakte van ongeveer 25 vierkante meters en van vijf kleinere vertrekken, bovendien van keuken, badkamer, zolders, dienstbodenkamer en kelders; zeer fraaie trappen, huizen en gevels.”

De foto's van de rij 20-24 komen uit de Beeldbank van het Stadsarchief Amsterdam en de rij 26-30a van amsterdamopdekaart.nl waar ook tekstfragmenten van genomen zijn.

Meteen na oplevering trokken de zeven huizen de aandacht van bijvoorbeeld fotografen als Benjamin Stomps (linker foto) en Jacob Olie (rechts). Uit deze en andere foto's van de Roemer Visscherstraat blijkt dat de bebouwing in de hele straat veel diversiteit vertoonde, maar dit rijtje spande de kroon.

BEGRAAFPLAATS „VREDENHOF“

*De geschiedenis van
Begraafplaats Vredenhof*

Begraafplaats Vredenhof aan de Haarlemmerweg heeft een afwijkende geschiedenis. Sinds de zeventiende eeuw regelde de stedelijke overheid het begraven in en rond de stad. Vredenburg werd echter gesticht door de Vereniging van Aansprekers, maar daarvoor moesten ze wel uitwijken naar de gemeente Sloten.

Na de stadsuitbreidingen van 1877 en de daaropvolgende, ontstonden buiten de Jordaan grote arbeiderswijken als de Staatslieden- en Spaarndammerbuurt. De Westerbegraafplaats aan de Spaarndammerdijk, die zowel het Karthuizer- als het Palmkerkhof moest vervangen, bleek door deze uitbreiding al snel te klein. Amsterdam was door de aanleg van het Noordzeekanaal in bezit gekomen van een aantal polders in het voormalige IJ en in één daarvan, de Am-

sterdammer polder, legde men aan de Hemweg een Nieuwe Westerbegraafplaats aan (foto boven). Dat was een onoverkomelijk eind buiten de stad en die is dan ook nooit populair geworden. Door de enorme afstand konden er per dag minder begrafenissen geregeld worden. Men zocht op een oplossing...

Uit onvrede over de locatie van de Nieuwe Westerbegraafplaats werd door begrafenisondernemer A.G. Determan een poging gedaan om dichterbij de stad een begraafplaats aan te leggen. Het lukte hem om een concessie los te krijgen van enkele landeigenaren buiten de Haarlemmerpoort maar het ontbrak hem aan middelen

- ◀ Twee voorgangers van begraafplaatsen in Amsterdam-West; links de Westerbegraafplaats aan de Hoogedijk, nu Spaarndammerstraat en ...
- ▲ ... de nieuwe Westerbegraafplaats aan de Hemweg in de Amsterdammepolder

om de concessie te benutten. Op 21 januari 1895 werd dit feit, in het bijzijn van de heer Determan, besproken in een vergadering van de Amsterdamse Aansprekersvereniging. Tijdens deze vergadering droeg de heer Determan zijn concessie over aan de Aansprekersvereniging onder 'zekere' voorwaarden. De vereniging besloot hierna tot de oprichting van een Naamloze Vennootschap met de naam N.V. Begraafplaats Vredenhof.

De plek waarop de begraafplaats zou moeten komen lag naast buitenverblijf 'Selden Rust' aan de Haarlemmerweg en het Bullepad, een kwartier gaans buiten de Willemspoort. Het was een 6 ha groot perceel bos- en tuingrond. Voor de aanleg werd contact gezocht met architect Abraham Gbzn Salm voor de gebouwen en landschapsar-

- ▲ *Kaart van de Haarlemmerweg met pijl wijzend naar het perceel waar de begraafplaats moest komen*
- *Het ontvangstgebouw naar ontwerp van A. Salm / foto: RCE*

chitect Leonard Springer voor de aanleg van de dodenakker. In maart 1896 ging de aanbesteding naar M.J. van Hattum's Havenwerken uit Beverwijk voor het bedrag van 72.550 gulden. Van Hattum begon direct al in april met de ophoging van het terrein tot vier meter boven de grondwaterspiegel. In het voorjaar van 1896 werd in totaal 98.000 kubieke meter zand opgebracht, dat was vrijgekomen bij het graven van een insteekhaven voor Hoogovens. Daarmee kwam de begraafplaats 3.60 meter boven het omliggende land te liggen. Rondom werden sloten uitgegraven en het talud werd

met behulp van graszoden vastgezet. Van Hattum nam ook de inrichting van het tuinplan op zich. De beplanting voor de inrit en de gazons werd opgeleverd zoals getekend door Springer en daar hoorde ook een fraaie gemetselde brug bij met een afsluitend ijzeren hekwerk. In hoog tempo werden daarna begraafplaats en gebouwen uitgevoerd, zodat bij wijze van officiële opening, op woensdag 28 juli 1897 de eerste drie begrafenissen uitgevoerd konden worden. Salm ontwierp een ontvangstgebouw (foto vorige pag.) en een aantal woningen. Die werden in november 1897 aanbesteed.

Het begraven vond plaats in vijf klassen, waarbij de graven in de vijfde klasse helemaal aan het eind van Vredenhof lagen. De aansprekers hanteerden meteen veel ruimere begraaftijden dan de gemeente, namelijk van 08:00 tot 15:00 uur.

Springer koos voor een tuin in Engelse landschapstijl met alleen hoge bomen als coulissen. Hij situeerde de graven langs slingerende paden, maar zoals de foto links laat zien is men daar later anders over gaan denken. Zijn plan is op meerdere plekken aangepast; al-

leen vanuit de ‘rotonde’ aan het eind van de kaarsrechte centrale laan slingeren de paden nog.

Vanouds is de begraafplaats gewild bij het Amsterdamse publiek, vooral vanuit de arbeiderswijken als Spaarndammerbuurt, Staatsliedenbuurt en de Jordaan. Dat zal als oorzaak gehad hebben dat de afstand tot de begraafplaats te voet in een redelijke tijd af te leggen was en wie het kon betalen nam de paardentram van Nassauplein naar Sloterdijk. Die lijn kwam in 1905 in handen van de gemeente Amsterdam en ging elk kwartier rijden. Voor vijf cent kon men meerijden. Een hele verbetering! De paardentram bleef tot 1917 actief, als laatste in de stad. Toen werd de lijn geëlektrificeerd.

- ▲ *De paardentram Nassauplein-Sloterdijk bediende tot 1917 de bezoekers van begraafplaats Vredenhof*
- ◀ *De tuin in landschapstijl naar ontwerp van Leonard Springer*

uitspanning
Schinkelhaven

Schinkelhaven

Amsterdam

Heeft u café Schinkelhaven nog meegemaakt? Dat kan best, want ze sloten pas in 1954, maar de glorie-tijd lag toch rond het eind van de 19de eeuw.

Het begon met deze advertentie in het Algemeen Handelsblad in 1877. De man die daarop reageerde en er uiteindelijk instapte was H. Eijspaart. Eijspaart had een droom..., een uitspanning met Parijse allure. Hij kende de schilderijen van Renoir van het Parijse uitgaansleven. Precies zo'n ambiance wilde hij en gezien het massale bezoek op mooie zomeravonden had hij er succes mee.

EEN DER SCHOONSTE
gelegenheden van dezen tijd wordt thans **TE KOOP** of **TE HUUR** aangeboden, zijnde: twee zeer goed onderhouden Perceelen, te zamen groot circa 120 □ M. met een daarachter gelegen fraaien Tuin, beplant met vruchtboomen enz., groot circa 350 □ M.; om dadelijk te aanvaarden en gelegen aan den Amstelveenschen Weg, gemeente Nieuweramstel, 20 minuten van Amsterdam, recht tegenover het fraaiste gedeelte van het Vondelpark, hetwelk thans, daar zijn voltooiing nadert en zeer goed geschikt om een op groote schaal royaal **CAFÉ** of **RESTAURANT** op te richten, tevens ook geschikt voor Zomer- en Winterverblijf, om rede, dat daargeen gelegenheid bestaat tegenover deze huizen te kunnen bouwen en ook met het oog daarop, dat de Tramway vóór de huizen zal aankomen en afrijden, welke lijn thans reeds door de Omnibus-Maatschappij is aanbesteed en aldaar spoedig gereed zal zijn. Brieven met 4789, aan het Bureau van den Woning-Gids, Dam 15. (20203)

Eijspaarts uitspanning lag uitermate gunstig. Het Vondelpark was inmiddels uitgebreid tot aan de Amstelveenseweg en de ingang daar lag recht tegenover café Schinkelhaven. De AOM had een paardentramlijn tot voor de deur van het Broekerhuis dat naast Schinkelhaven lag (zie een van de foto's hieronder). Alles zoals be-

▲ Op de Amstelveenseweg voor de uitspanning was de eindhalte van de paardentram uit Amsterdam en de omnibus uit Amstelveen

loofd in de advertentie hierboven. De tuin achter het café liep door tot aan het water van de Schinkel.

Uit een fictieve terrassentest in Ons Amsterdam:

Het is een warme zomer in het fin de siècle. U heeft dorst en zoekt verkoeling. Waar is het bier koud, het uitzicht de moeite waard en kom je de mensen tegen die ertoe doen?

Café Schinkelhaven Amstelveenseweg tegenover de ingang van het Vondelpark:

▲ *Op een schilderij van het Broekerhuis (A'dam Museum) zijn op de voorgrond de schommels van de speeltuin achter uitspanning Schinkelhaven te zien*

Terras: Grote wandel-, bloemen- en speeltuin.

Uitzicht: Op de ingang van het Vondelpark en op de Schinkel, dan nog aan de rand van de stad.

Flaneergehalte: Best. Houdt wel rekening met veel gezinnen, want er is een tuin vol 'gymnastische' toestellen.

Bediening: Goudeerlijk: met een advertentie in de krant wordt de eigenaar van een gevonden portemonnee met goud- en zilvergeld gezocht.

Bij regen: Blijven zitten, er zijn grote veranda's bijgebouwd. In de winter schaatsenrijden op de vijvers.

Specialiteit: Bloemen, heel veel bloemen. In de avond verlicht met slingers, lampen in de bloemperken, en 'lichtgevende rozen'.

Pas op: Tussen die bloemen zijn 'op zijn Oud-Amsterdamsch' versieringen aangebracht. Denk: duiventil, een kruiwagen van boomchors met bloemen en een kabouter die twee aardewerken honden aan de ketting heeft met het bord: 'Wij mogen hier niet loslopen'.

(Bron: Ons Amsterdam 2022)

Het werd 1888 voordat Eijspaart volledig uitgebouwd had. Afhankelijk in welk deel van de stad men woonde was café Schinkelhaven goed bereikbaar en de wandeling daarnaartoe was in elk geval plezieriger dan naar andere uitspanningen in de buurt van de stad, zoals het Tolhuis of 't Kalfje om maar te zwijgen van Halfweg.

In de tuin was een muziektent ge-

bouwd, waar volgens de advertenties elke avond muziek gemaakt werd. Beroemd waren de uitvoeringen van het 7e Regiment Infanterie o.l.v. Johan Zaagmans, de 'Mengelberg' van het gewone volk. Dan klonken er walsen van Strauss en martiale werken van Koennemann (Fremersberg) en Silberman (Slag bij Waterloo). Bij dat laatste werk klonken kanonschoten waardoor passanten voor de hekken van de uitspanning bleven luisteren.

Echter in de crisisjaren vanaf 1928 werd de exploitatie van Schinkelhaven problematisch. Er was ook een andere uitbater verschenen en die verhuurde de tuin aan eenieder die er een paar centen voor overhad. Zo was er een manege ingericht en oefende de Koninklijke Handboogschutterij Claudius Civilis achter het café, getuige de foto hierboven uit 1931. De Gemeente Amsterdam had zich na het opheffen van de Overtoomse Sluis meester gemaakt van zo-

wel Broekerhuis als Schinkelhaven, i.v.m. plannen de Schinkel te normaliseren en de Schinkelkade door te trekken achter beide gelegenheden langs. In 1939 kreeg Schinkelhaven aanzegging dat ze moest verdwijnen, maar door WOII kwam daar niets van terecht. Pas in 1954 werd ze gesloten en afgebroken.

- ▲ *De Koninklijke Handboogschutterij Claudius Civilis oefende in de laatste jaren van de uitspanning in de tuin*
- ◀ *Het Broekerhuis, buurman van de uitspanning; de tuinen grensden aan elkaar*

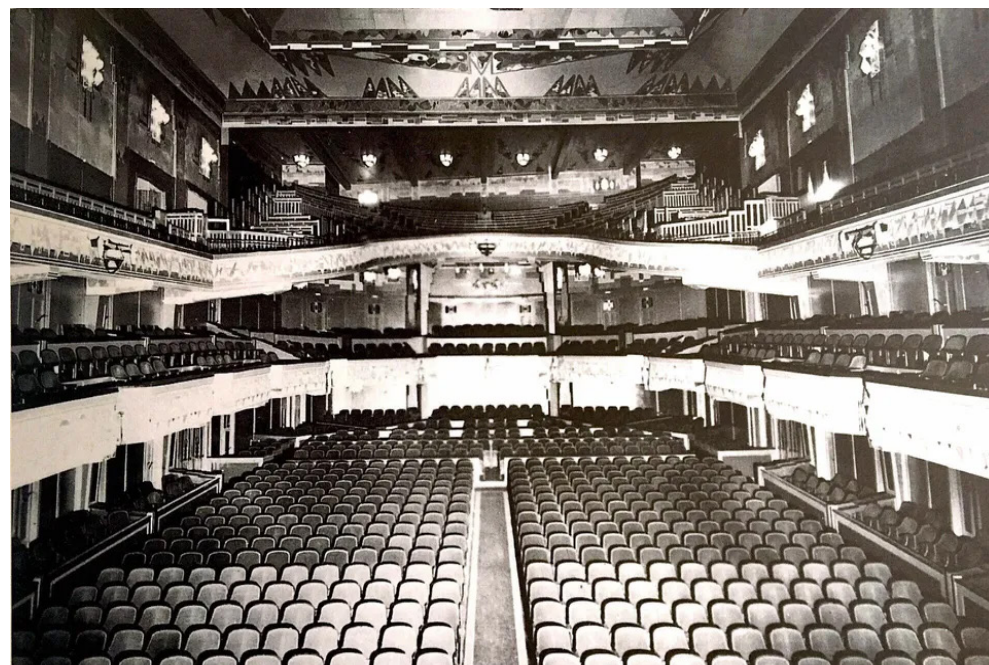
The image shows the interior of a grand, ornate theater. The stage is at the top, framed by a decorative archway. The auditorium is filled with rows of red seats, arranged in a semi-circular pattern. The ceiling is high and features intricate, Art Deco-style lighting fixtures and architectural details. The overall atmosphere is one of luxury and historical grandeur.

Abraham Tuschinski
versus zijn architect
Heijman de Jong
ruzie in de tent!

Vraag een Amsterdammer wat de mooiste bioscoop van de stad is, zo niet de mooiste ter wereld en geheid dat die zal antwoorden: Tuschinski natuurlijk!

Het imposante gebouw in de Reguliersbreestraat spreekt tot ieders verbeelding, maar de totstandkoming ervan heeft nog heel wat voeten in de aarde gehad.

Toen Abraham Tuschinski bij de opening van zijn nieuwe filmtheater een speech hield, noemde hij vele namen, maar de belangrijkste liet hij achterwege, namelijk die van architect Heijman Louis de Jong die het gebouw ontworpen had. Die eer trok Tuschinski volledig naar zichzelf toe, zwaaide de ontwerpers van het interieur vluchtig wat lof toe en verzweg de grote bijdrage van zijn steun en toeverlaat in de eerste moeilijke jaren van aankoop en sloop van meer dan 30 huisjes in de Duvelshoek, de vervaardiging van de

bouwtekeningen en de onderhandelingen met de gemeente Amsterdam. Alleen de uitvoerend architect tijdens de bouw, de Rotterdammer D. C. Klaphaak, nam het tijdens een interview voor De Jong op. “Op alle bouwtekeningen, volgens welke het theater gebouwd is, staat onderaan de naam H.L. de Jong”, zei hij.

Tuschinski, oorspronkelijk afkomstig uit Polen, was in 1904 met zijn vrouw in Rotterdam aangekomen, omdat hij wilde emigreren naar de Verenigde Staten. Wachtend op het vertrek van zijn schip ging hij aan het werk als vestenmaker en vond toen zoveel mogelijkheden op zijn weg dat hij besloot te blijven. In 1911 opende hij de eerste van zijn vier Rotterdamse bioscopen. Tien jaar later, op 28

- ▲ *Het Tuschinski Theater in Rotterdam kon niet in de schaduw staan van dat in de Reguliersbreestraat in Amsterdam*
- ◀ *De opponenten Tuschinski en zijn architect Heijman Louis de Jong (re)*

oktober 1921, opende hij aan de Reguliersbreestraat in Amsterdam zijn beroemdste bioscoop, Theater Tuschinski, dat werd gebouwd in verschillende stijlen: Amsterdamse School, Jugendstil en Art Deco.

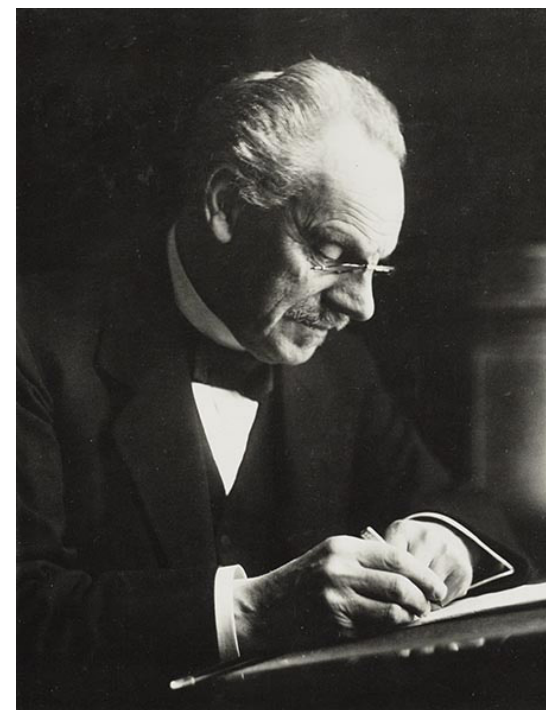
Tijdens de jarenlange aanloop naar de verwezenlijking van een theater in Amsterdam, schakelde hij de hulp in van architect De Jong. Dat was een geloofsgenoot van hem, maar wat belangrijker was: min of meer tweede keus en dus goedkoop. Ook de keuze voor de Duvelshoek had diezelfde reden: dat kon nooit duur worden, omdat daar alleen maar krotten stonden. De Jong meldde zich in 1917 bij de gemeente Amsterdam als 'gemachtigd zijnde en handelend voor zijn principaal A. Tuschinski'. Onderwerp was de sloop van 31 krotten voor de oprichting van een nieuw theater met een oppervlak van zo'n 500 m².

Hiermee had De Jong zijn vingers in een wespennest gestoken, een competentiestrijd tussen twee topambtenaren, die van Huisvesting (tégen) en van Publieke Werken (vóór). PW zag de mogelijkheid de buurt aanzienlijk te verbeteren, maar Huisvesting zag 31 woningen verloren gaan in een tijd van grote woningnood. De strijd tussen beide heren ziekte maand na maand door en pas toen burgemeester Tellegen zich uitsprak vóór sloop en verbetering van de buurt gaf de man van Huisvesting zich gewonnen.

Tuschinski, die zijn domicilie in Rotterdam had, was wanhopig. Hij had ongeveer f700.000 besteed aan de aankoop van de 31 panden, maar dat leverde nog steeds geen winst op. Hij smeekte De Jong om zich in te spannen de zaak niet verder te laten vertragen. De Jong schreef in een brief aan B&W dat Tuschinski door de trage besluitvorming failliet dreigde te gaan. In de zomer van 1918 ging de Raad akkoord. Intussen stond onder elk document van de onderhandelingen met B&W de

Links twee voorbeelden van de gribus in de Duvelshoek: links de Land van Beloftesteeeg en rechts de Blindemansteeg. Hiervan waren 31 pandjes door Tuschinski gekocht en moesten nu worden ontruimd.

Hierover ontstond een stadhuisruzie die uiteindelijk door burgemeester Tellegen werd beslecht. Voor een noodzakelijke verbetering van de buurt mochten de pandjes gesloopt worden.

handtekening van De Jong als gemachtigde.

Tuschinski en De Jong waren er nog lang niet. De betreffende huurders in de Duvelshoek waren bepaald geen doorsnee inwoners.

Toen hen eenmaal aangezegd was dat ze hun huizen moesten verlaten, reageerde niemand. Als ze weg moesten, zou de nieuwe eigenaar eerst moeten zorgen dat ze ergens anders heen konden. Toen De Jong (namens Tuschinski) hen geld bood om te verhuizen, wilde de buurman dat minimaal ook, maar liefst nog meer. Tegelijkertijd plaatste Tuschinski advertenties in de dagbladen waarin hij opschepte over zijn prachtige filmtheater, terwijl ondertussen De Jong

zich in allerlei bochten wrong om de mensen uit hun huizen te krijgen. Daar ging veel geld inzitten: per huis tussen f500 en f2000.

Tuschinski, hoog en droog in Rotterdam, gaf alleen interviews over zijn bouwplannen en wilde hoogstens kwijt dat de Duvelshoekers hem met de dood hadden bedreigd.

In het najaar van 1918 was het eindelijk zover. Er stond rond het bouwterrein, waarvan inmiddels alle panden

verdwenen waren, een hoge schutting. Het werk kon beginnen en De Jong diende zijn rekening in voor zijn werkzaamheden tot nu toe. Tuschinski haakte toen af, omdat hij terugschrok voor de hoogte daarvan. Hij vergoedde alleen de werkzaamheden als architect en niet alle tijd en geld die De Jong tot nu toe aan het project besteed had. Uiteraard schoot dat De Jong in het verkeerde keelgat en hij eiste volledige betaling. Het precieze verweer van Tuschinski is niet geboekstaafd en evenmin om welk bedrag het uiteindelijk ging. De Jong startte een procedure, maar zelfs de uitkomst daarvan weten we niet, alleen dat Heijman de Jong in 1931 failliet ging,

- ▲ *Abraham Tuschinski tussen zijn beide vennoten Ehrlich (li) en Gerschtanowitz*
- ◀ *De voorgevel van Theater Tuschinski; is dit helemaal van Heijman de Jong?*
Foto: Pathé

na jaren van een marginaal bestaan als architect.

Op het kaartje hierboven staat Tuschinski gemarkeerd in rood, waarvan het front aan de Reguliersbreestraat 26-28 geen indicatie is voor het enorme formaat van de bioscoop die helemaal doorloopt tot de Reguliersdwarsstraat. De andere grote nieuwbouwprojecten zijn de broodbakkerij van Paul C. Kaiser en de Galeries Modernes. Van de Duvelshoek is daarna nog maar weinig over.

Alle poeha van Tuschinski over wat hij daar op poten had gezet, dienen we wel met een korreltje zout te nemen. Hij decreteerde en de ingehuurde specialisten moesten het mogelijk maken. Letterlijk elk detail van het theater werd op zijn bureau beoordeeld, maar het ontwerpen en de verwezenlijking daarvan gebeurde door kunstenaars die tot op heden nauwelijks bekend zijn. Soms kwamen

- ▲ *Plattegrond Theater Tuschinski in de Duvelshoek*
- ▶ *Het 'typisch Tuschinski' ontstond vaak pas ver na de bouw en opening*

tekeningen afgekeurd retour: “Overnieuw!” maar zonder verdere uitleg aan de maker. Tuschinski wilde bijvoorbeeld een theater met balkons, maar daaronder mocht geen pilaar te zien zijn. De Jong ontwierp de balkons dusdanig dat ze tot op heden geen ondersteuning nodig hebben (zie omslag pag.42). Ook na de opening van het theater in 1920 bleven de werkzaamheden doorgaan. Tot na 1930 werd er gesleuteld aan het interieur en veel van de ‘typisch Tuschinski’ ornamenten stammen pas uit die laatste periode.

Het is dat de naam van een achterkleinzoon Winston van firmant Hersch Gerschtanowitz nu nog rondzingt, zodat die naam nog enigszins vertrouwd klinkt, maar van de derde firmant Hermann Ehrlich (foto pag.45) weten we alleen dat diens echtgenote Jet twintig jaar lang de maîtresse van Tuschinski (mi) was.

Tanya Commandeur heeft er een boek over geschreven, dus als u uw walging op peil wilt houden...

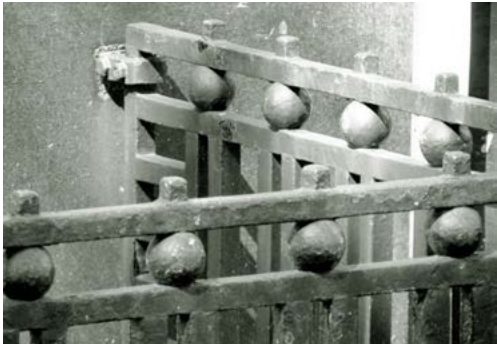
Van Heijman de Jong kennen we een klein aantal bouwwerken die vermeldenswaardig zijn. We laten er hierna een paar zien: Herengracht 613 en De Laissestraat 104-128 en 142-172.

De architect Hijman Louis de Jong begon als timmermansleerling. Hij werkte als tekenaar bij de architect P.H. Berlage. Hij heeft verschillende woningen in Amsterdam ontworpen, waaronder De Lairessestraat 104-128 en 142-172, Hacquartstraat 15-17 en verder aan de Willem de Zwijgerlaan, de Reinier Claeszenstraat en de Jan van Galenstraat.

- ▲ Onderpui van Herengracht 613, een project samen met architect Westerman
- ▶ Een van twee blokjes appartementengebouwen in de De Lairessestraat
- ▼ Detail Herengracht 613

hoe Amsterdams is cacao?

*Amsterdam is de grootste overslaghaven van cacao ter wereld
en daarnaast de grootste importeur van cacao ter wereld*

Hoe Amsterdams is cacao? Meer dan 600.000 ton cacaobonen wordt jaarlijks overgeslagen in onze stad en ze is daardoor de grootste cacaohaven ter wereld. Die hoeveelheid is meer dan de helft die Nederland importeert en ons land is dan ook de grootste cacao-importeur ter wereld. En dat terwijl er steeds minder chocolade wordt geproduceerd in de stad of het land. Dat moet zo gegroeid zijn, maar hoe en wanneer? De cacaoboom groeit rond de evenaar, van origine alleen op het Amerikaanse continent en met name in Mexico. De Spaanse conquistadores brachten de boom mee naar Europa en zo belandde hij ook in Azië en Afrika, steeds rond de evenaar en in een vochtig klimaat, want alleen die omstandigheden zijn geschikt voor de cacao-teelt. Vermeldenswaardig is nog dat de cacaoboom via Venezuela naar Curaçao is gesmokkeld. Zeeland, dat via de WIC actief was in West-Indië bracht de cacaoboon naar Nederland. De verwerking van de cacaoboon, gewonnen uit de vrucht, staat los van de plek waar het groeit. Zo werd eerst Spanje leverancier en de provincie Zeeland was de eerste producent van cacaotabletten – ook wel ‘sochokoladekoekjes’ genoemd – die opgelost konden worden in heet water of

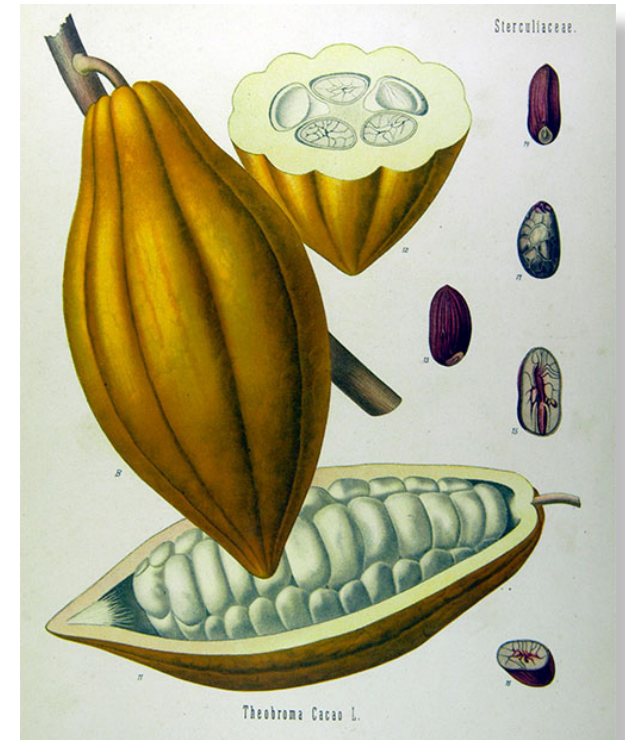
hete melk om een drankje van te maken.

In 1813 begon Blooker in Amsterdam met de productie van cacao en chocolade. Blooker, die oorspronkelijk aan het Oetgenspad zat, verhuisde na het uitbranden van de fabriek naar een pand aan de Omval.

Puur chocoladetabletten eten, heette goed voor de gezondheid te zijn maar was bepaald niet lekker en ze werden toen maar als medicijn

verkocht. Om de smaak te verbeteren, was een uitvinding nodig, die erop neerkwam dat uit de cacao de zuren geëlimineerd werden door kaliumcarbonaat, waardoor de chocolade een aangamere smaak kreeg en beter oplosbaar werd. Internationaal wordt dit procedé vandaag nog ‘dutching’ genoemd, ofwel ‘vernederlandsen’.

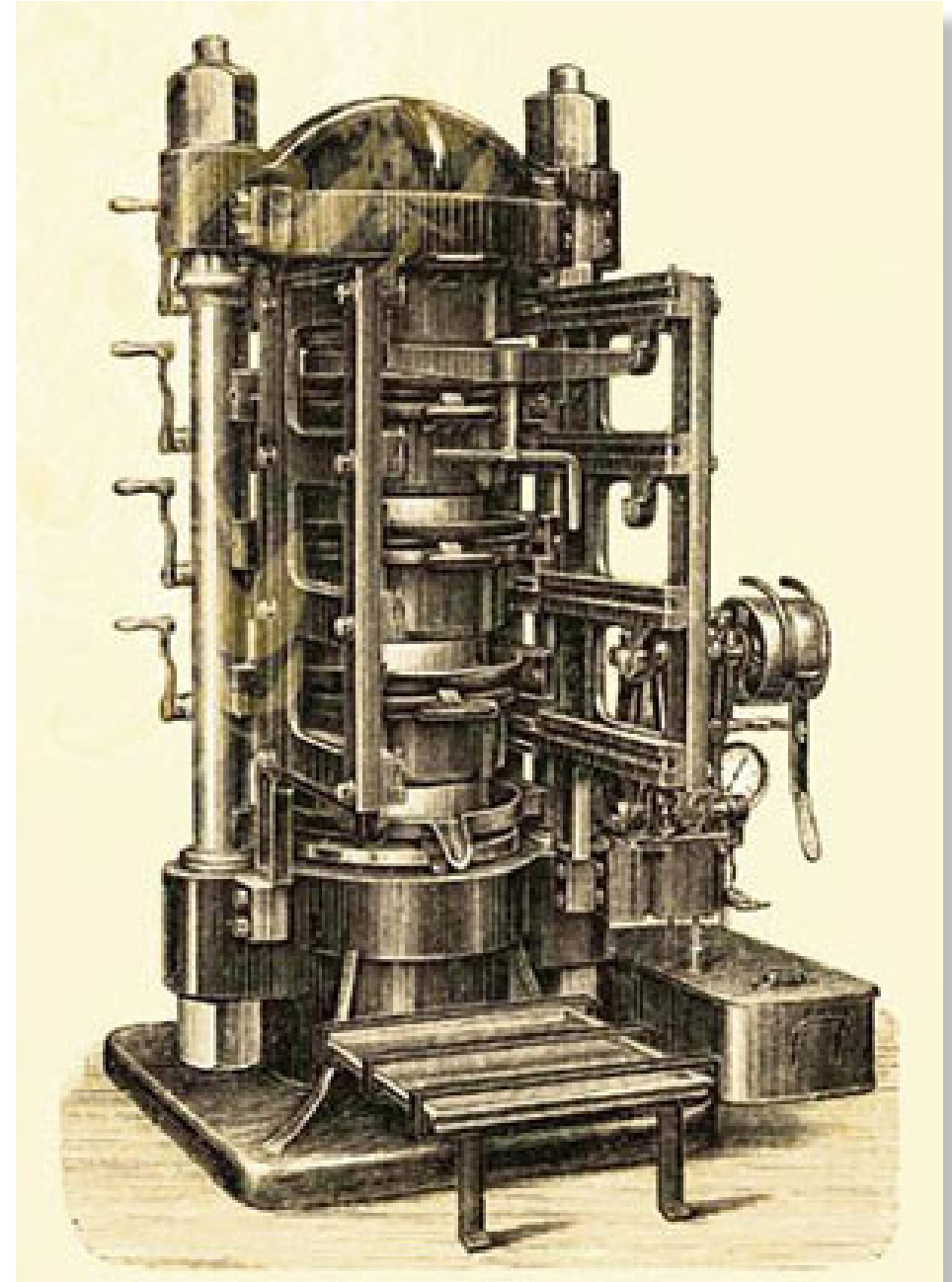
Caspar van Houten opende in 1815 een chocoladefabriek aan de Leliegracht in Amsterdam. Een gewone mengeling van gemalen cacaobonen en suiker volstaat niet om de bekende chocoladereep te maken; er moet vet worden toegevoegd om de chocolade in de mond te laten smelten. In 1828 slaagde Caspar van Houten erin het vet uit de cacaobonen te persen. Dat deed hij door uit de cacaoboon, voordat die vermalen werd, eerst 80% van het vet te persen,

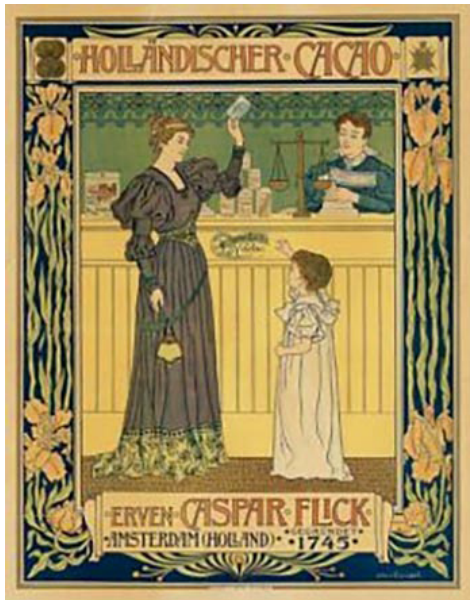

de zgn. cacaoboter. Dit had een dubbel voordeel: het vet, cacaoboter genaamd, kon gebruikt worden om vaste repen te maken, terwijl de overgebleven cacaobonen, met lager vetgehalte, geschikt waren voor een drinkbare chocolade die uiteindelijk beter in de smaak viel omdat hij minder rijk was dan het aanvankelijke, vettere mengsel. Hij kreeg daarvoor patent voor de duur van 10 jaar van koning Willem I. Cacao in poedervorm had talloze voordelen en de belangrijkste was dat het in die toestand niet aan bederf onderhevig was, mits goed bewaard in blikken bussen. Als poeder kon het product verscheept worden naar landen om ons heen en de

- ▲ *Cacaobonen tot poeder gemalen breidde de toepassingmogelijkheden uit*
- ▶ *Een cacaobonenpers uit de beginjaren*

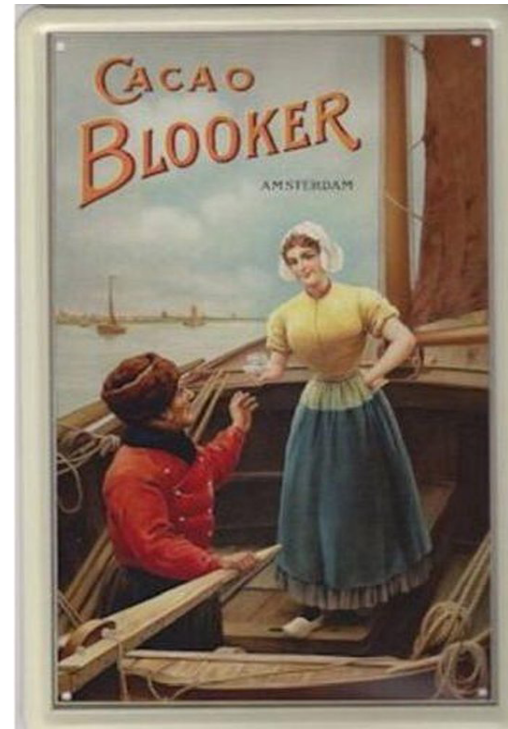
kolonies in de verre Oost. Deze techniek kreeg wereldwijd navolging. Van Houten bleef niet op de Leliegracht, maar opende een dependance aan de Overtoom, totdat ze vandaar vertrokken naar een grotere fabriek aan de Prinsengracht tegenover het Amstelveld. In 1842 kochten ze een korenmolen in Leiden en verhuisden het jaar erop met hun fabriek daarnaartoe. In 1850 was het bedrijf zozeer gegroeid dat ze naar Weesp verhuisden, waar ze een failliete wasserij met een stoommachine, inclusief het woonhuis, konden overnemen. Tien jaren zijn snel voorbij en in 1838 verliep het patent, zodat ook andere fabrikanten in navolging van Van Houten cacaopoeder konden produceren en er steeds meer chocoladeproducten op de markt kwamen.

Zoals Caspar Flick (denk aan de flikken) die al in 1745 een chocoladefabriekje begon in de Nes. Rond 1879 vestigde Flick zich in de Bellamystraat en maakte daar zijn 'flikken', een product dat tot soortnaam werd. De ronde bolle chocolade-flikken bestaan nog steeds, nu onder de naam pastilles van Droste.

Bensdorp was een cacao- en chocoladefabriek die in 1840 door Gerardus Bernardus Bensdorp te Amsterdam werd opge-

richt. Het bedrijf was van oorsprong een chocolade-verwerkend bedrijf. In 1849 werd de eerste fabriek aan de Amstel gesticht. In 1870 droeg hij de zaak, die inmiddels 'Stoomfabriek van en Handel

in chocolaad en suikerwerken' heet, over aan zijn zoon. In 1884 werd in Bussum een tweede fabriek gebouwd. In 1926 werd de Amsterdamse fabriek gesloten en ging de productie geheel over naar Bussum.

Op het Funen stond chocolademolen De Goede Verwachting die voor meerdere fabriekjes produceerde, waaronder Flick. Er waren nog talloze kleine bedrijfjes die zich met cacao en chocolade bezighielden, maar die de een na de ander door grotere firma's opgeslokt werden, tot die firma's op hun beurt ook weer werden opgekocht of fuseerden. Vele fabrieken in vele landen hebben sindsdien gewerkt aan verbetering van de productie van cacao en chocolade. Daarin nemen wij alleen in de marge nog deel.

De Zwitsers vonden de melk- en fondantchocolade uit waar Bendorp furore mee maakte. Korff had een chocolademolentje aan de Spaarndammerdijk met een fabriekje dat hij later naar de Weesperzijde verhuisde. De eigenaar van de American Lunchroom in de Kalverstraat zette voor zijn zoon een chocoladefabriekje op aan de Schinkel, waar met groot succes het merk Tjoklat werd geproduceerd tot ver in de 20ste eeuw.

- ▲ *Cacaomolen De Goede Verwachting werd in 1801 op het onderstuk van de gesloopte boormolen van de VOC opgebouwd*
- ◀ *Vorige pagina verschillende verpakkingen van cacao poeder en rechts die van Tjoklat Pastilles en een internationale reclame van Van Houten*

De Eerste Wereldoorlog gaf de eerste knauw aan het Nederlandse succes en de crisisjaren 1928-'35 deden de rest. Nederland moest de leidende rol in de chocoladefabricage afgeven. De Belgische chocolade overvleugelde de Nederlandse door selectiever te zijn op de grondstoffen. De meeste chocolade wordt gefabriceerd en gegeten in Zwitserland, meer dan 14 kg per jaar.

◀ *Flick, Bellamystraat 91-93*

▶ *Bensdorp, Amstel 50-54*

▲ *Flick, Schinkelkade 64*

▼ *Blooker, Weesperzijde 194*

Café Mast

of Mille Colonne of Kortweg De Mast

Echt fraai is de noordzijde van het Rembrandtplein tegenwoordig niet meer. Dat was rond 1900 wel anders. Café De Kroon staat nog fier overeind, maar wordt nu geflankeerd door op z'n minst gezegd twee gevels die het aanzien niet waard zijn. Rechts staat het hotel dat Maup Caransa daar liet neerzetten en links zien we de schreeuwerige gevel van Discotheek Escape met zijn enorme reclamescherm. Op de plek van dit laatste pand stond rond de vorige eeuwwisseling Café Mast, bij u waarschijnlijk beter bekend als Mille Colonnes, een van de mooiste etablissementen van Amsterdam.

Laten we eens door de ogen van de toenmalige kunstenaars naar deze uitgaansgelegenheid kijken, door die van de stamgasten die in groepjes bij elkaar hokten, soort bij soort, schilders bij schilders, schrijvers bij schrijvers, toneelspelers in hun eigen groepje en ga zo maar door. De vaste gasten duiden hun lievelingsetablissement overigens altijd kortweg aan met 'Mast', naar de eigenaar van het vermaarde café-hotel-restaurant, Joseph Mast. Zij gingen naar hun 'soos' en hoefden niet eens eerst lid te worden. Jac (Kobus) van Looy maakte rond 1890 het schilderij links, waarin hij het effect wilde weergeven van de verlichting, die weerkaatst werd door spiegels aan de wanden. Hij verkeerde bij Mast met mensen als Isaac Israels en Willem Witsen. Ook niet-Amsterdammers zoals de schilder Geert Grauss, kwamen er regelmatig.

Joseph Mast had als bedrijfsleider bij Krasnapolsky het klappen van de zweep leren kennen. Op aandringen van het Amsterdamse stadsbestuur om voldoende bedden te regelen voor de Wereldtentoonstelling van 1883, waagde Mast de sprong naar een eigen Hotel-Café-Restaurant en kocht Rembrandtplein 11-13. In 1879 gaf hij, met bierbrouwerij Heineken in de rug als geldschieter, architect Isaac

Gosschalk opdracht een nieuw gebouw neer te zetten. Die deelde de verdiepingen in naar gebruik: het café en de biljartzaal op de begane grond, het restaurant en de vergaderlokalen op de eerste etage en zo'n dertig hotelkamers op de verdiepingen daarboven. Café Mast opende in 1890 de deuren.

Voor het interieur van het café had Gosschalk zich laten inspireren door het Parijse Mille Colonnes. De hele ruimte was geconstrueerd zonder draagmuren, maar wel met vele gietijzeren pilaren. De naam Mille Colonnes was ontleend aan het feit dat die pilaren door de spiegels aan de wanden eindeloos weerspiegeld werden en ook de vele zwaar vergulde kroonluchters met gasverlichting aan het plafond werden honderdvoudig weerkaatst.

De Tachtigers mochten hier graag komen. Die maakten hun ronde door de stad, beginnend bij Die Port van Cleve via Krasnapolsky en de gelegenheden in de Nes om te eindigen bij Mast. Daar werd tot in de late uurtjes gepraat en plezier gemaakt.

De schilder Willem Witsen was een bijzondere gast bij Mast; waar we eerder vertelden van groepjes die bij elkaar klitten, was Witsen ook bevriend met schrijvers als Willem Kloos en Hein Boeken. Die hielden hem in ere, ook al was hij geen vakbroeder, want ze konden altijd op financiële steun van hun makker rekenen; Witsen kwam immers uit een welgestelde familie. Op de foto hieronder staat hij links. De aquarel op de volgende pagina maakte Isaac Israëls rond 1894.

Nu we het toch over geld bietsen en poffen hebben, er werd veelvuldig gepoft bij Mast. De ergste was naar zeggen Herman Heijermans. Dat was ook zo'n overgangsfiguur; hij had wel het meest met toneel te maken, maar schreef ook. Maar of hij echt als een 'man van de pen' geaccepteerd werd...?

De architect Gosschalk, die Mille Colonnes gebouwd had, was ook vaste bezoeker. Hij was lid van de Vereniging Amsterdamsche Kunstkring die met enige regelmaat een bovenzaal huurde om gezellige causerieën te organiseren.

Het schilderij links is van Geert Grauss, die de rood-gouden atmosfeer van de overbevolkte zaal probeerde vast te leggen. Bij avonden van de Kunstkring kwamen mensen als architect Berlage, acteur Louis Bouwmeester, componist Bernard Zweers, schrijver Justus van Maurik, beeldhouwer Teixeira de Mattos en ook hier weer Herman Heijermans, dus ook alle disciplines door elkaar.

In 1920 sloot Mast de deuren en liet eigenaar Heineken het gebouw slopen, om er een lager gebouw met café en muziekzaal voor in de plaats te zetten dat helemaal tot de Binnen-Amstel doorliep. Heineken had de naam Mille Colonne gehandhaafd voor dit café, maar of dat binnen ook waargemaakt werd, weten we niet. Uit die periode is de pastel op de omslag van Herman Heijenbrock.

Op 26 november 1927 zouden de cabaretier Jean-Louis Pisuisse en zijn vrouw Jenny Gilliams hier optreden. Toen zij vanuit Hotel Schiller, waar ze hadden gegeten, het Rembrandtplein overstaken, werden ze bij het standbeeld van de schilder doodgeschoten door de ex-minnaar van Gilliams.

In 1929 werd ook dit café gesloten en verbouwd tot Heck's Lunchroom dat u misschien nog wel eens van binnen gezien heeft. In 1966 was het gedaan met Heck's, werd het gebouw omgetoverd in bioscoop Rembrandtpleintheater en vanaf daar ging het alleen

maar bergafwaarts. Boven de filmzaal, met tegen die tijd softporno als publiekstrekker, kwam in 1987 discotheek Extase. Het filmdoek binnen werd vervangen door een LED-scherm buiten, met groteske afmetingen.

Verdwenen was de levendige atmosfeer op het plein, zoals de pasteltekening op de omslag die nog wel laat zien.

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

